

**Кам'янець-Подільський багатoproфільний
навчально-реабілітаційний центр**

**Проблеми морального
виховання
молодших школярів**

**Вихователь:
Білюк Л. В.**

2011

Зміст

Вступ	3
Розділ I. Моральне виховання молодших школярів	5
1.1. Формування моральних цінностей в позакласній виховній роботі	5
1.2. Проблеми виховання почуття любові до людини у молодших школярів	10
1.3. Проблеми виховання культури поведінки в молодших школярів	13
1.3.1. Завдання виховання культури поведінки в молодшому шкільному віці	13
1.3.2. Зміст роботи з виховання культури поведінки та напрями виховання культури поведінки молодших школярів	15
1.3.3. Методика роботи з виховання культури поведінки	17
1.3.4. Причини порушень поведінки молодших школярів	23
1.4. Відповідальність батьків за виховання дітей	26
Розділ II. Моральне виховання засобами народної творчості	31
2.1. Казка як ефективний засіб збагачення морального досвіду школярів	31
2.2. Українські народні традиції та обрядовість у моральному вихованню молодих школярів	40
Висновок	59
Список використаних джерел	60

Вступ

Мораль як форма суспільної свідомості в процесі свого історичного розвитку набула різного характеру. Поняття “мораль” прийшло з Франції до Давнього Риму. У словнику В.Даля воно трактується як “правила для волі і совісті”.

Моральне виховання передбачає формування в дітей почуття любові до батьків, Вітчизни, правдивості, справедливості, чесності, скромності, милосердя, готовності захищати слабших, шляхетного ставлення до жінки, благородства та інших чеснот. Воно характеризується поняттями: мораль, моральний ідеал, моральний кодекс, моральні норми, моральні переконання, почуття та якості. У молодшому шкільному віці межа між дітьми-порушниками і дітьми, які дотримуються норм поведінки, пролягає швидше не в площині сформованості настанови совісті, а в площині адаптації до соціальних норм. Молодші школярі, які не мають сформованої настанови совісті, не порушують норм поведінки переважно через самоконтроль і здатність до ефективної емоційної фіксації поведінки.

Основні якості моральності формуються в ранньому дитинстві на основі так званого соціального успадкування. Вирішальною в цьому є роль батьків: їх поведінка, цілеспрямований вплив на особистість дитини. Але цю роль не можна розглядати однобічно, бо біля керма моральності школяра стоїть також учитель початкової школи, який формує якісні та кількісні характеристики моральності учня.

Сучасний розвиток суспільства, соціалізація і інтеграція учнів з відхиленнями у розвитку потребують суттєвого оновлення системи спеціальної освіти, її форм і змісту, введення нових педагогічних підходів і інноваційних технологій, психологічного супроводу навчального процесу.

Важливою умовою розвитку моральних знань молодших школярів з відхиленнями є позитивні зміни в їх мисленні. У цей період формуються такі операції мислення, як аналіз, синтез, порівняння та узагальнення.

Сьогодні в нашій країні немає єдиної офіційної термінології для

характеристики дітей з особливими освітніми потребами. В основних законах про освіту зустрічаються такі терміни, як діти, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку та особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатись у масових навчальних закладах

Один з останніх нормативних документів (наказ Міністерства освіти і науки України № 691 від 2 грудня 2005 року «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю») використовує ряд термінів, таких як «діти з особливими освітніми потребами», «молодь з інвалідністю», «діти з тяжкими порушеннями розвитку», «діти з обмеженими можливостями здоров'я».

Усі ці терміни відображають медичну модель, яка «розглядає ваду здоров'я як характеристику особи, що може бути викликана хворобою, травмою чи станом здоров'я» і, відповідно, потребує медичного чи іншого втручання з метою «корекції» відповідної проблеми особи. Природно, що реакцією суспільства в контексті медичної моделі є забезпечення лікування, реабілітації та соціальної допомоги, такої як спеціальна освіта та пенсія. Іншими словами - ставиться мета зробити життя людини з особливими потребами до певної міри «нормальним», забезпечивши їй, наприклад, економічні та освітні можливості, виховання моральних якостей, формування ціннісного, морально вихованого громадянина своєї Батьківщини.

Із часу ратифікації Україною в 1991 році Конвенції ООН про права дитини все більшого визнання та поширення набуває соціальна модель, більше пов'язана з дотриманням прав людини. На противагу медичній моделі соціальна модель «розглядає ваду здоров'я як соціальну проблему, а не як характеристику особистості», оскільки вона (проблема) створена непристосованістю оточення, включаючи ставлення до людей з особливими потребами та виробничі норми, архітектурну безбар'єрність і транспорт. Така модель спрямована на зміни в суспільстві таким чином, щоб воно забезпечувало рівну участь своїх громадян у здійсненні своїх прав і давало їм таку можливість.

За цих умов важливим є спеціалізовані навчальні заклади, які надають можливість дітям з особливими потребами здобувати загальну освіту. У державному стандарті освіти виділяються три ступені освіти (початкова, основна і середня школа). В межах кожного ступеня виділено по декілька варіантів залежно від складності структури відхилення в розвитку. Кожен ступінь і варіант освітньої програми мають свою мету і завдання, терміни і умови навчання.

I ступінь навчання (початкова школа)

Мета: здійснення психолого-педагогічної роботи з корекції і компенсації відхилень в розвитку дитини, формування початкової грамотності.

II ступінь навчання (основна школа)

Мета: досягнення загального рівня освіченості на даному ступені за відповідним варіантом, формування особистісних якостей, необхідних для соціальної реабілітації і інтеграції в суспільство.

III ступінь навчання (середня школа)

Мета: досягнення рівня компетентності в освіті, формування способів особистісного і професійного самовизначення, максимальна соціалізація особистості.

Передбачається, що III ступінь для випускників може виконувати додаткову функцію для поглиблення соціалізації і професійної підготовки, тобто як продовження навчання для здобуття професії і оволодіння культурою молодого робітника. Цей ступінь може стати перехідною ланкою між школою і індивідуальною трудовою діяльністю.

Таким чином, концепція державного стандарту освіти для дітей з особливими потребами передбачає зміну змісту спеціальної освіти відповідно до вимог суспільства, його соціально-економічних умов, а головне — може сприяти розвитку, освіченості учня з урахуванням його потенційних можливостей, максимально повно адаптувати і інтегрувати випускника спеціального (корекційного) закладу в сучасному світі.

Розділ I. Моральне виховання молодших школярів

1.1. Формування моральних цінностей в позакласній виховній роботі

Формування ціннісної моральної та правової практики для найкращого забезпечення інтересів дітей - одна з найважливіших завдань сьогодення. Це означає, що у кожний віковий період дитини необхідно запропонувати максимально повний об'єм матеріальних та інших благ, які необхідні йому для життя та повноцінного розвитку. У дитини, обділеної турботою та увагою, немає іншої можливості для нормального росту та здорового розвитку, тому проблем охорони дитинства на всіх рівнях потрібно приділяти першочергову увагу. Проблема ця умовно розглядається удвох напрямках: соціально - правовому та психолого-педагогічному. Соціально-правовий напрямок включає законодавче забезпечення охорони прав дитини, створення системи соціальних освітніх, культурних та інших навчальних закладів. Психолого-педагогічний напрямок припускає створення сприятливих умов відповідної атмосфери, стилю життя, спілкування в родині та навчальному закладі. На сучасному етапі, коли на перший план виходить активізація людського фактора, як однієї з умов подальшого людського прогресу, гуманізації суспільства надається велике значення. А перед школою постає завдання не просто підготовки відповідального громадянина, але і людини, здатної самостійно оцінювати ситуацію, що відбувається і будувати свою діяльність відповідно до інтересів навколишнього світу. Вирішення цієї проблеми пов'язано з формуванням стійких моральних якостей особистості молодшого школяра. Проблемою дослідження є створення педагогічних умов для морального виховання школярів у процесі навчальної діяльності. Для рішення даної проблеми вчителю потрібно не тільки знання предметів початкових класів і методика їхнього викладання, але і загальна грамотність, відповідність сучасної суспільної формації, знання кола інтересів своїх учнів. Учитель повинний знати особливості і закони засобів масової комунікації, уміти використовувати можливості у своїх

дидактичних цілях, щоб направити діяльність на моральне виховання. Захист прав дитини, забезпечення виконання нормативно-законодавчої бази потребує участі кожного педагога. Дуже важливо чітко організувати діяльність усіх структурних підрозділів. Головне у цій роботі - не епізодичність, а система та послідовність. Педагог - головне діюче обличчя усієї роботи. Від його особистої позиції, культури та розуміння питання залежить дотримання прав дітей в освітньому закладі та родині. Мета роботи педагога в позакласній виховній роботі:

1. Створення соціально - педагогічних умов організації життєдіяльності, які допомагають реалізуватися і самореалізуватися.
2. Ознайомити дітей з правилами людини, тобто їх особистими правами, як основою соціалізації, підготовки до дорослого життя.
3. Формувати у дітей моральні уявлення про права людини, гуманістичне ставлення до навколишнього світу.
4. Вчити аналізувати ситуації з власного життя та пригоди казкових персонажів щодо прав дитини.
5. Заохочувати дітей спиратися на свої права в реальному житті, захищати себе, своїх друзів.
6. Виховувати і закріплювати правила культури і поведінки в суспільстві, прояву доброзичливості, чесності в спілкуванні з людьми.
7. Розвивати навички правової поведінки.
8. Формувати навички, що сприяють продуктивній соціалізації та профілактиці шкідливих звичок.
9. Вчити знаходити вірне рішення ситуацій, не принижуючи гідність інших, виховувати почуття співчуття, взаємодопомоги.
10. Закріпити уявлення про міжнародні вимоги до збереження миру на планеті Земля.
11. Повторити правила безпеки життєдіяльності.

Реалізація прав дитини включає: - захист від усіх форм жорстокого поводження; - право на охорону здоров'я ; - захист його права на освіту; - право на гру; - право на забезпечення своєї індивідуальності.

Поряд із формуванням ціннісної моральної та правової практики для найкращого забезпечення інтересів дітей постає проблема духовно-морального виховання особистості.

Проблема духовно-морального виховання особистості завжди була

однієї з актуальних, а в сучасних умовах вона здобуває особливе значення. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що вихованню духовності було приділено чимало уваги. Багато з цих досліджень були виконані давно, що свідчить про те, що ця проблема завжди вважалася важливою при вихованні кожного громадянина. У короткому словнику по філософії поняття моральності прирівняне до поняття мораль. «Мораль (латинське *togeth*-вдачі) - норми, принципи, правила поведінки людей, а так само, саме людське поводження (мотиви вчинків, результати діяльності), почуття, судження, у яких виражається нормативна регуляція відносин людей один з одним і суспільним цілим (колективом, класом, народом, суспільством) В. І. Даль тлумачив слово мораль як «моральне вчення, правила для волі, совісті людини». Він вважав: «Моральний протилежний тілесному, плотський, духовний, щирсердечний. Моральний побут людини важливіше побуту речовинного». «Стосовний до однієї половини духовного побуту, протилежний розумовому, але, що зіставляє загальне з ним духовний початок, до розумового відноситься істина і неправда, до морального - добро і зло...». А що ж говорити про дітей? Ще В. О. Сухомлинський говорив : Що необхідно займатися моральним вихованням дитини, учити «умінню відчувати людину». Василь Олександрович говорив: «Ніхто не учить маленької людини: «Будь байдужим до людей, ламай дерева, зневажай красу, вище всього став своє особисте». Уся справа в одній, і дуже важливій закономірності морального виховання. Якщо людину навчають добру - навчають уміло, розумно, наполегливо, вимогливо - в результаті буде добро. Учать злу (дуже рідко, але буває і так), у результаті буде зло. Не навчають ні добру, ні злу - буде зло, тому, що людиною його треба зробити». Сухомлинський вважав, що «непорушна основа морального переконання закладається в дитинстві, коли добро і зло, честь і безчестя, справедливість і несправедливість сприймаються дитиною лише за умови яскравого прикладу, наочності, очевидності морального змісту того, що він бачить, робить, спостерігає». . Навчальний процес тісно зв'язаний з моральним вихованням.

В умовах сучасної школи, коли зміст утворення збільшилося в обсязі й ускладнилося по своїй внутрішній структурі, у моральному вихованні зростає роль навчального процесу. Змістовна сторона моральних понять обумовлена науковими знаннями, що учні одержують, вивчаючи навчальні предмети. Самі моральні знання мають не менше значення для загального розвитку школярів, чим знання по конкретних навчальних предметах. Моральне виховання - безупинний процес, він починається з народження людини і продовжується все життя, і спрямований на оволодіння людьми правилами і нормами поведінки. На перший погляд може показатися, що не можна позначити якісь періоди в цьому єдиному безупинному процесі. І, проте, це можливо і доцільно. Педагогіка зафіксувала, що в різні вікові періоди існують неоднакові можливості для морального виховання. Дитина, підліток і юнак, наприклад, по-різному відносяться до різних засобів виховання. Знання й облік досягнутого людиною в той чи інший період життя допомагає проектувати у вихованні його подальший ріст. У різні вікові періоди особистого розвитку кількість соціальних інститутів, що приймають участь у формуванні дитини як особистості, різні. У процесі розвитку особистості дитини від народження до трьох років домінує родина. У дошкільному дитинстві до впливу родини додається вплив спілкування з однолітками, іншими дорослими людьми. Коли дитина пішла до школи відкривається новий могутній канал виховного впливу на особистість дитини через однолітків, учителів шкільні навчальні предмети і справи. Розширюється сфера контактів із засобами масової інформації. З розвитком нових комунікаційних технологій і ростом кількості засобів масових комунікацій, а також відносна воля у виборі і подачі матеріалу збільшило роль цього фактора соціалізації. Починаючи з підліткового віку, велику роль у розвитку особистості відіграє спілкування з однолітками, друзями, серед яких дитина проводить велику частину свого часу. З часом роль родини в розвитку дитини поступово зменшується і збільшується різнобічність виховних впливів на особистість дитини. Формування морального вигляду протікає в

процесі багатогранної діяльності дітей (іграх, навчанні), у різноманітних ситуаціях зі своїми однолітками, з дітьми молодших від себе і з дорослими, проте, моральне виховання є цілеспрямованим процесом, що припускає визначену систему змісту, форм, методів і прийомів педагогічних дій. Істотною ознакою процесу морального виховання є його концентрична побудова: рішення виховних завдань починається з елементарного рівня і закінчується більш високим. Для досягнення мети, використовуються усі види діяльності, що ускладнюються. Цей принцип реалізується з урахуванням вікових особливостей учнів. Процес морального виховання динамічний і творчий: вчителі постійно вносять у нього свої корективи, спрямовані на його удосконалювання. Ефективність процесу виховання, як говорила Н. К. Крупська, "залежить від знання кожним викладачем того живого матеріалу, з яким він має справу; він повинний знати, що йому необхідно уважно вивчати цього учня і знати його близько". Усі фактори, що обумовлюють моральне становлення, і розвиток особистості школяра, можна розділити на три групи: природні (чи біологічні), соціальні і педагогічні. У взаємодії із середовищем і цілеспрямованими виховними впливами школярі соціалізуються, здобувають необхідний досвід морального поведіння. З цього випливає, що суть морально-вихованої особистості складається не тільки в засвоєних нею знаннях, ідеях, досвіді суспільного поведіння, але й у сукупності вироблених особистістю відносин до навколишнього світу. При організації процесу морального виховання варто віддати перевагу об'єктивним відносинам, у які включаються учні в різних видах діяльності і спілкування.

1.2. Проблеми виховання почуття любові до людини у школярів

Проблема виховання ціннісного ставлення до людини у школярів складна і багатопланова. Її моральні та етичні аспекти розглядалися як у філософській, так і психолого-педагогічній літературі. Філософи (Г. І. Ващенко, Ю. М. Завгородній, В. О. Котусенко, Ю. С. Терещенко)

вважають ціннісне ставлення до людини важливою передумовою активності особистості в соціальній та культурній творчості. З позицій пріоритету гуманістичних цінностей розглядають духовне оновлення сучасного суспільства І. Д. Геращенко, Д. М. Донцов, В. І. Ковальчук, І. І. Кравченко та ін. Психологи досліджують ціннісне ставлення до людини як складне психічне утворення, крізь призму почуттів, потреб, свідомості, відносин (І. Д. Бех, О. В. Киричук, І. Д. Кульчинська, В. І. Москалець, О. Б. Старовойтенко).

Основою розуміння ціннісною ставлення до людини є філософське вчення про людину та її чільне місце у світі. Людина - унікальне творіння природи, суспільства і самої себе. Вона - «найдивніше з дивних див» - з її неповторністю, багатоманітними біологічними, психологічними рисами.

Ціннісне ставлення до людини ми розглядаємо як синтетичне поняття, що відображає цілісну сукупність морально психологічних якостей індивіда, сутністю яких є спрямованість на людину, ставлення до неї як до вищої життєвої цінності.

Одним з принципів педагогічної діяльності Ш. О. Амонашвілі є любов до людини. Любов до людини - це основа гуманістичної педагогіки. Гуманістичне виховання дітей є опорою на загальнолюдські цінності являється однією з пріоритетних завдань нашого суспільства.

Розвиток духу є головним фактором еволюції людини і людства, сприяє внутрішньому самовдосконаленню людини, гармонії у її душі, формує прагнення до Вищого духовного світу і вічних цінностей. Саме тому нагальною потребою нашої доби є надання переваги духовному вихованню підростаючого покоління.

Проте життя та шкільна практика переконують у тому, що ціннісне ставлення до людини не стало пріоритетним у системі цінностей та відносин людей. Свою апатію і зневіру підлітки демонструють шляхом відмови від виконання завдань, а також небажанням рахуватися з авторитетом вчителів і батьків. Зростає схильність до конфліктів, різко знижується престиж знань. В

учнівському середовищі спостерігаються прояви крайнього індивідуалізму та егоїзму, нетерпимості, агресивності.

Е. Фромм однією з основних цінностей вважав любов. Він впевнений, що любов - це мистецтво, і необхідно вчитися любити.

Відомий вітчизняний педагог Іван Огієнко писав про важливість дисциплінувати людську душу, необхідність оволодіння вмінням любити, прощати, творити добро, бути милосердним. За ствердженням професора, «любити-то служити, тобто чинити ближньому чи народові добро». У творах І. Огієнка знаходимо поради, як любити ближнього - любити думкою, словом, ділом. «У кожному ближньому треба бачити свого брата, і служити йому треба як братові», або «Рідний народ - це твій брат, і служити йому, як рідному братові».

На думку українських педагогів та філософів мораль є основою багатого духовного життя людини. Видатний вітчизняний педагог В. О. Сухомлинський писав, що не може бути моралі без елементарної людяності, не можуть бути доступними високі ідеали безсердечній людині, яка неспроможна до тонких переживань. Безсердечність породжує байдужість до людей, байдужість— самолюбство, самолюбство— жорстокість. Дитинство і юність повинні стати школою доброти, чутливості, людяності. Лише в цьому випадку в серці людини буде вся палітра благородних людських почуттів.

Сучасні взірці освіти мають думку, що завдання освітніх закладів не тільки дати знання молоді, а й виховати її. Тільки у співпраці церкви, родини і навчальних закладів можна допомогти піростаючому поколінню пізнати Бога як вічну Любов, Добро, Правду, Справедливість і Милосердя.

Аналіз історичного досвіду свідчить про те, що цінності людської особистості невід'ємні від ідеалів Істини, Добра і Краси; від духовності. Навчити дитину любити, явить йому прикладом, словом та ділом усю висоту, глибину та повноту цього справді Божественного почуття, - така місія духовно-морального виховання.

Таким чином, об'єктом духовно-морального виховання є серце людини,

його мета - навчити серце любити. «Любить вообще, - пише протоієрей Іоанн Базаров, - так близко сердцу человека, так естественно для его природы. Но как любить, уметь любить - это задача жизни».

Особливу роль при вихованні почуття любові відіграє моральний ідеал як досконале втілення уявлень про людину. Добрий зразок потрібен людям завжди, але особливо в ньому мають потребу діти. Ідеал служить орієнтиром у житті та поведінці людини, він є найвища ціль, до якої прагнуть люди та яка керує їх діяльністю.

1.3. Проблеми виховання культури поведінки в молодших школярів

1.3.1. Завдання виховання культури поведінки в молодшому шкільному віці

Цілеспрямована, систематична робота з виховання навичок і звичок культурної поведінки починається з приходом дітей у школу. Саме в початкових класах закладаються основи акуратності й охайності, ввічливості, точності, прищеплюються гарні манери, уміння культурно поводитися в школі, будинку, на вулиці та у громадських місцях. Якщо елементарні норми культурної поведінки не прищеплені дітям з раннього віку, то пізніше приходится заповнювані цей пробіл і нерідко проводити більш важку роботу: перевиховувати школярів, у яких укоренилися негативні звички. Відсутність позитивних елементарних звичок у дітей ускладнює роботу над вихованням у них більш тонких і складних проявів культурної поведінки: такту, делікатності, невимушеності, добірності манер тощо.

Культура поведінки тісно зв'язана з внутрішньою культурою людини, вимогами естетики, із загальноприйнятими тенденціями і звичаями. Внутрішня культура багато в чому визначає зовнішню поведінку людини, але і зовнішня стропа поведінки впливає на внутрішню культуру — змушує людину бути витриманою, внутрішньо зібраною, уміти володіти собою. Недбалість у зовнішньому вигляді, брутальність, неухважність, безтактність

поступово формують відповідні негативні якості особистості. Тому з раннього віку необхідно озброїти дітей знаннями правил культурної поведінки, навичками їхнього виконання. Особистий досвід спілкування дитини ще дуже бідний, дитина часто може бути нечемною лише в силу незнання того, коли, де і як треба себе поводити. Нерідко діти засвоюють правила гарного тону по наслідуванню, спостерігаючи за поведінкою батьків, дорослих, котрі є для них авторитетом. Однак усвідомлення дитиною своєї поведінки, своїх дій - необхідна умова формування суспільно-корисних навичок і звичок моральних норм поведінки. Тільки за свою поведінку людина може зовсім свідомо відповідати перед суспільством, колективом та іншими людьми, значення якої вона розуміє і може оцінити з погляду суспільної користі і необхідності. Треба відзначити, що в багатьох школярів недостатньо вироблені навички культурної поведінки хоча вони і знайомі з відповідними правилами . Тому в роботі з учнями треба звертати увагу насамперед на вироблення навичок (звичок культурної поведінки. Досягається це систематичним вимаганням від школярів виконання правил. Для цього необхідна така організація життя в школі, щоб учні постійно накопичували досвід правильних моральних відносин. У роботі з молодшими школярами можливі проведення і спеціальні вправи для планомірного відпрацьовування окремих навичок культурного поведінки. Але вправа — це не тільки просіє повторення. Для того щоб повторення закріплювало ту чи іншу дію, звичку поведінки, необхідно, щоб воно підкріплювалося позитивними емоціями, приємним переживанням. Іноді це мовчазне схвалення дорослого, заохочення колективу, товаришів. Повторення тільки тоді стає вправою, коли сама дитина активно прагне до одержання визначеного результату у своїх діях, сама хоче поводитись правильно. Іншими словами, виховання повинне бути зв'язане із самовихованням.

1.3.2. Зміст роботи з виховання культури поведінки та напрямки виховання культури поведінки молодших школярів

У початковій школі діти повинні засвоїти досить великий обсяг знань про основні правила культурної, поведінки і привчитися свідомо виконувати їх. Конкретних правил позитивної поведінки багато, і познайомити школярів з абсолютно усіма правилами важко, та можливо і не потрібно. У житті завжди може створитися така ситуація, у якій діти опинилися вперше. Тому дуже важливо вчити школярів не тільки правилам поведінки, але одночасно і умінню діяти в зв'язку за правилами, знаходити правильну дію поведінки в нових обставинах спираючись на уже відомі правила. Це завдання складне, і щоб успішно розв'язати його необхідно наступне. В роботі з дітьми треба вчити їх виконанню правил поведінки в різних ситуаціях, з якими вони зустрічаються найчастіше : у школі, на вулиці, у громадських місцях. При цьому конкретні правила обов'язково будуть повторюватися. Це необхідно для того, щоб дитина навчилася виконувати те саме правило в різних умовах. Варто пам'ятати, що для молодшого школяра перенос знань з однієї ситуації в іншу не завжди простий. Наприклад, дитина знає, що в школі треба вітатися з усіма дорослими, а не тільки зі своєю вчителькою. Навіть першокласник досить швидко опановує цим правилом. У школі він завжди вітається з усіма вчителями, психологом, організатором, технічними працівниками, батьками. А от за межами школи, на вулиці дитина може не виконувати це правило. І зовсім не навмисно і не тому, що він не пам'ятає. Просто він не знає, що, зустрівши на вулиці, у магазині, у кіно знайомого учителя, чи маму тата свого товариша, треба з ним обов'язково привітатися. Чи інший приклад, діти навчилися поступатися місцем старшим у трамваї, автобусі, тролейбусі тощо . Вони роблять це охоче, без нагадувань. Але от прийшла бабуся в школу. Учень сидить, а бабуся стоїть, іноді ще й розмовляє з учнем, а він не здогадується запропонувати їй сісти. Це тому, що цей школяр привчений поступатися місцем літнім людям тільки в транспорті.

Культура поведінки в багатьох випадках тісно пов'язана і з нормами моральності. Так, в основі багатьох конкретних правил ввічливості, уважності, такту, точності лежить моральний принцип нашого суспільства: гуманність, колективізм, дружба, товариство, відповідальність за свої вчинки і поведінку. Дитина поступово починає усвідомлювати й оцінювати необхідність виконання правил з погляду моральності. Єдність знань, навичок і звичок сприяє надбанню стійкої поведінки, формуванню визначених якостей особистості. Завжди бути ввічливим, вдячним, точним - означає придбати такі якості, як ввічливість, точність, вдячність. Усвідомлення дитиною своєї поведінки відбувається поступово під керівництвом учителя, під впливом суспільної думки колективу. Усю роботу з виховання культури поведінки варто будувати по визначеній програмі. Нижче я додаю таблицю, у якій подається тематика занять і бесід з виховання культури поведінки молодших школярів.

У кожному класі діти засвоюють всі основні компоненти культури поведінки: особисту гігієну, ввічливість, точність, обов'язковість, культуру мови та ін. Обсяг правил, якими повинні опанувати діти в наступному класі, збільшується. Школярі поступово знайомляться з більш складними і витонченими правилами. По кожному основному розділу роботи вчитель проводить одне заняття, а всього протягом року шість занять, включаючи заключну гру, загальну для всіх початкових класів гру. Спеціальна робота із заздальгідь запланованою темою, проведення організованих занять не означає, що вчитель не проводить повсякденну виховну роботу з учнями з виховання культури поведінки.

Природно, що вчитель не може проходити і повз факти порушення дітьми правил поведінки, що виходять за рамки тієї теми, над якою працює з ними тепер. Якщо вчитель бачить, що дитина не виконує якісь правила, тому що не знає їх, а спеціально відпрацьовуватися вони будуть тільки в майбутньому, то він, звичайно, показує, як треба діяти в даному випадку.

1.3.3. Методика роботи з виховання культури поведінки.

Успіх у вихованні культури поведінки багато в чому залежить від правильного вибору методів роботи з дітьми. Головними методами є навчання школярів виконання правил культурного поведінки і роз'яснення їм відповідних норм моралі. Важливим засобом виховання у молодших школярів культури поведінки є вправи, які включаються у повсякденне життя дитини і проводяться в процесі систематичних занять. Зміст вправ і їхня форма залежать від характеру правила, яке опрацьовується. Так, наприклад, можливі заняття, де вчитель показує, як треба поводитися в тій чи іншій ситуації: як запросити товариша в гості, як поводитися за столом, як бути ввічливим. На цьому ж занятті діти повторюють дії вчителя, вчать поводитись правильно. А потім ці вправи включаються в різноманітну діяльність школярів. Діти ідуть у театр, на день народження до товариша. Тут вони повинні самостійно, без безпосереднього контролю з боку дорослих, діяти відповідно за відомими їм правилами. Учитель спостерігає за поведінкою дітей, відзначає ті пробіли, і помилки, що діти роблять, і те гарне, правильне в їхніх вчинках, на які можна опиратися в подальшій роботі.

Виконання суспільних доручень вимагає від дітей не лише уміння виконувати яку-небудь діяльність, але і дотримуватись визначених правил поведінки. Гак, третьокласники шефствують над першокласниками, грають з дошкільниками, чергують на своєму поверсі, збирають макулатуру. При цьому діти вступають у відносини з багатьма людьми: дорослими, молодшими і старшими хлопцями, своїми однолітками. Спілкування з ними вимагає від школярів знань багатьох правил культурної поведінки. Уміння дотримуватись правил у повсякденному житті стає необхідним для дітей.

Тому діти намагаються запам'ятати те, що вони вивчають на спеціальних заняттях, і застосувати отримані знання на практиці. Це обставина значною мірою полегшує роботу вчителя з виховання культури поведінки.

У системі роботи учителя велике значення має і роз'яснення дітям

етичних норм, зв'язаних із правилами культурної поведінки. Методи роз'яснення різні: розповідь учителя, етична бесіда, обговорення фактів шкільного життя, бесіда по прочитаній розповіді, стенди по культурі поведінки. Головна задача етичної освіти — формувати моральні уявлення і поняття про доброзичливість, справедливість, гуманність, дружбу, товарицькість та ін. При роз'ясненні правил культурної поведінки необхідно звернути увагу дітей на мотиви вчинків і їхнього наслідку для інших людей. Тоді правило виступає не як випадкова і необґрунтована вимога, а як розумна необхідність, очевидна для молодших школярів.

Серед методів роз'яснення правил поведінки ведуче місце повинна зайняти бесіда вчителя з дітьми. Чому саме бесіда? Відповідаючи на питання, поставлені вчителем, учні доповнюють один одного, висловлюють різні думки, ґрунтуючись на власному (нехай невеликому й обмеженому) досвіді. Саме в бесіді розкривається розуміння дітьми тих чи інших правил. Висловлення учнів дозволяють педагогу судити про те, що вже добре відомо дітям, а які правила їм малознайомі чи незнайомі зовсім. Вислухавши дітей, педагог підбиває підсумок бесіді, формулює правила поведінки, зупиняється на помилкових висловленнях.

Ефективний прийом роз'яснення дітям правил культурної поведінки — використання літературних творів — розповідей, віршів, байок. При цьому доцільно обговорювати з дітьми і зразки правильної поведінки і негативні вчинки. У роботі з дітьми треба широко використовувати гумор. Важливо показати дітям, у смішному виді героїв, що чи не вміють не хочуть виконувати правила культурної поведінки. І в такий спосіб викликати в учнів бажання не бути схожими на них. Прекрасним матеріалом для цієї роботи є вірші А. Варто «Любочка», «Сонечка», «У театрі», «Чому зайнятий телефон», С. Михалкова «Одна рима», «Прогулянка», Ул. Лівшиця «Рукавички», «Нечупара» і ін. Ці вірші можна прочитати в особах, поставити по них невеликі інсценівки. Але слід підкреслити, що вчитель повинний дуже тактовно використовувати сміх як засіб виховання. Не слід безпосередньо

зв'язувати погані вчинки героїв віршів з поведінкою учнів даного класу, висміювати їх. Якщо такі аналогії проводяться і робиться це прямо, то діти не намагаються виправити своє поведінки, а ображаються, замикаються в собі, а іноді починають діяти . на зло вчителю.

Спеціальна робота з культури поведінки проходить у формі занять. Проведення цієї роботи умовно можна розділити на три етапи: підготовка до заняття, проведення заняття і повсякденна робота. Під час підготовчого етапу вчитель з'ясовує, що відомо дітям по даній темі, які правила вони уміють виконувати, наскільки стійка їхня поведінка. Учитель розробляє форму заняття, формулює правила, що повинні засвоїти діти, визначає зміст своєї бесіди з дітьми. Готуються до заняття і діти. За тиждень до заняття вони одержують різні завдання, наприклад: розучити вірш, підготувати інсценівку, підібрати загадки і прислів'я, зв'язані з темою занять. Звичайно підготовка до заняття йде в окремих групах у секреті від інших, з метою зберегти новизну виступу для інших учнів. Саме заняття повинне бути цікавим і святковим. Добре, якщо діти з нетерпінням чекають його. Святковість зв'язана з тим, що до заняття діти готують різні виступи, обговорюють події класного життя, грають, запрошують батьків, показують, що вони вміють робити. Звичайно . заняття починається бесідою вчителя, що називає тему заняття, ставить перед дітьми питання. Наприкінці заняття вчитель точно формулює правила поведінки. Краще, якщо в складанні правила беруть участь самі учні, не треба боятися дитячих формулювань, які би незграбні вони не були. У цьому випадку правило як би придумане самими дітьми і доцільність його особливо очевидна. Непогано, коли правила оформлені у виді плаката. Найчастіше заняття будується так, що чергується бесіда, показ, гра, інсценівка. Заняття проводиться два - чотири рази в семестр Воно продовжуються 45 хвилин.

Яке б не було змістовне і цікаве заняття, як би добре не виступали на ньому діти, як би точно вони не сформулювали всі вправи - основна робота з нагромадження досвіду правильного поведінки проходить у повсякденному житті молодших школярів; на уроках, під час перерв, у роздягальні, по дорозі

додому, під час відвідувань театру, кіно, на прогулянках, екскурсіях, у спілкуванні один з одним і дорослими. Тому увага вчителя спрямована на таку організацію життя дітей, що давала б можливість для вправлення їх у правильному поведженні. Якщо учні добре знають, які вимоги до них ставляться, кожна з них навчає, як слід поводитися в тому чи іншому випадку, то контроль за поведінкою йде з боку не тільки вчителя, але і дитячого колективу.

Організація роботи з класом є головним завданням вчителя. Разом з тим проводиться й індивідуальна робота з окремими учнями в залежності від рівня їхньої вихованості та умов життя в родині. Індивідуальна робота проводиться в тісному контакті з батьками. Дітям 6-Ю років властиве активне ставлення до життя, до доброго і поганого, правильного і неправильного; їхня емоційна пам'ять фіксує прояви добра і зла, щирості і лицемірства, правди і брехні, вірності і зрадливості тощо.

Оскільки діти молодшого шкільного віку ще не розрізняють відтінків у поведінці й вчинках інших педагога повинні постійно спрямовувати їхню увагу на усвідомлення позитивного і негативного. Найбільше впливає на них все те, що пов'язане з життям таких хлопчиків і дівчаток, як вони самі. Тому особливе місце в моральному вихованні школярів відводиться дитячій книжці. Діти їй довіряють, сприймають усе написане, як свої власні думки, власні почуття. Емоційне ставлення до прочитаного пояснюється відповідністю змісту твору особистим переконанням дітей, ціннісним орієнтаціям, смакам. Дитина здатна повністю ототожнювати себе з героєм твору, сприймати, як власні, його переживання, турботи, манери, зовнішність, що часом призводить навіть до втрат нею власного "я" .

"Близькі" теми, сюжети, ситуації, що викликають сильні емоції, учні молодших класів оцінюють дуже високо. Вони вірять образам справжніх, хороших людей: їм потрібен приклад того, як вирости сильним і сміливим. Сила прикладу - одна з головних сил, що визначають розвиток і формування дитини.

Наслідуючи улюбленого героя в повсякденному житті, молодші школярі утверджують у собі вірність переконанням, виявляють співчуття, чуйність.

Дитяча література має яскраво виражений педагогічний характер.

Мета, яку ставить перед собою письменник, - це насамперед виховання високих почуттів; любові до Батьківщини, чуйного ставлення до людей, ненависті до ворогів, уміння цінувати й робити добро.

Твори для дітей можна порівняти із сердечним словом педагога. Доступне й ясне, воно розкриває школяреві смисл вчинків і значення адресованих йому вимог. Бадьоре і впевнене слово мобілізує сили учня, надихає його вірою в самого себе. Змістовне й образне - розширює дитячий світогляд, учить школярів відкривати нове в предметах, явищах, людях. Гнівне і палке - викликає сором і каяття, гаряче бажання спокутувати свою провину. Дотепне і влучне - активізує дитячу думку. Сердечне і чуйне слово примушує вихованців довірливо відкривати свою душу, ділитися почуттями і думками.

І під впливом художніх образів у дітей виникають конкретні уявлення про почуте і прочитане. Вони сприймають не просто текст, окремі слова і речення, що входять до його складу, а реальну дійсність, виражену за допомогою слова.

Твори художньої літератури розкривають перед дитиною систему моральних понять через стосунки героїв з іншими людьми. Завдяки художньому слову учні вчаться розуміти внутрішній світ літературного героя, його почуття, вчинки, ставлення до інших людей і природи.

Особливого значення для формування моральних якостей особистості набувають твори, які розкривають стичні норми поведінки. На їхньому матеріалі школярі вчаться оцінювати вчинки героїв, а через них вчинки товаришів і власну поведінку.

Педагогічне значення літератури для дітей очевидне, і все-таки не слід чекати від неї моментального впливу на юного читача . Шлях цей дуже

складний. Потрібен час і тонкий педагогічний вплив, щоб діти подолали межу між моральним знанням і моральним вчинком. Велике значення у вихованні молодших школярів має гра. Ще К. Д. Ушинський писав про те, що в грі задовольняються фізичні і духовні потреби дитини, формуються розум, воля і серце, а також суспільні відносини та організаторські здібності. А. С. Макаренко писав: "Гра має важливе значення в житті дитини. Має те саме значення, яке для дорослого має діяльність, робота, служба. Яка дитина в грі, така з багатьох поглядів вона буде в роботі, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається перш за все в грі".

Гра є відтворенням людської діяльності, правил і норм взаємин між людьми. За великою кількістю ігрових сюжетів криється один і той самий зміст - діяльність людини і її стосунки з іншими людьми в суспільстві. Характер взаємин може бути різним; співробітництва і ворогування; взаємодопомоги і деспотизму, уваги і грубості тощо. Тут все залежить від конкретних соціальних умов, у яких живе дитина.

Гра впливає на всебічний розвиток дитини, формує всі сторони її особистості - розум, почуття, уяву, мислення, волю, тобто здійснює комплексне виховання дитини.

Важливо, щоб гра завжди викликала у дітей позитивний емоційний стан, радісні переживання, задоволення від виконання ігрових правил, ігрових ролей; привчала діяти в колективі, піклуватися про інших гравців, узгоджувати свої дії з ними; формувала почуття колективізму, дружби і товаришування; виховувала позитивні моральні якості особистості: чесність, правдивість, сміливість, ввічливість, рішучість, ініціативність і наполегливість; була неможливою без взаємодопомоги, взаємовиручки.

У молодшому шкільному віці з метою морального виховання використовуються різні види ігор. Ігри - подорожі: "Світить сонце яскраво над рідною країною", "Подорож по рідній країні". Для виховання сміливості, рішучості, хоробрості - гра "Юний космонавт", тощо.

Гра стане важливим засобом морального виховання молодших

школярів, якщо педагоги додержуватимуть усіх вимог до неї і умов її організації, продумуватимуть систему виховних впливів на дітей як до початку, так і після закінчення гри. Водночас педагоги - організатори і керівники ігор не повинні занадто опікати дітей, оскільки це призводить до зниження дитячої самостійності, придушення їх ініціативи.

1.3.4. Причини порушень поведінки молодших школярів.

Багато дітей у початкових класах уміють виконувати і виконують правила культури поведінки. Вони поведуться гідно в школі, у родині, в громадських місцях. Але хвилює інше. Ще часто в середовищі школярів, навіть молодших, зустрічається брутальність, неохайність, невихованість, недотримання пристойностей, відсутність елементарного смаку в одязі. Це викликає тривогу вчителів, батьків і громадськості.

Часто вчитель привчає дітей до культури поведінки від випадку до випадку. Якщо діти не знають, як треба поводитися в конкретній ситуації, учитель роз'яснює, демонструє як треба поводитися, організовує вправи, висуває вимоги, контролює поведінку. Якщо діти порушують норму, їм вказують на помилку. Вся ця робота, пов'язана з конкретною ситуацією, яка тільки що виникла, це дає деякий позитивний результат. Стихійність і випадковість можуть призвести до істотних пробілів у вихованні культури поведінки. Одна з причин порушення правил полягає в тому, що діти просто їх не знають. Наприклад, діти не знають, що вважається нечемним подавати першим руку, коли вітаєшся з дорослим, чи непристойно сидіти, коли розмовляєш з дорослим, якщо він стоїть. Усунути цю причину легко. Зміст правил культурної поведінки досить повно і докладно розкрито в багатьох спеціальних книгах, брошурах, статтях, у популярних і педагогічних журналах. Отже, учитель, помітивши, які правила невідомі дітям, а іноді і батькам, повинен розповісти про них.

Деякі правила діти знають, але не вміють їх виконувати. Наприклад, вони знають, що дорослому треба поступитися місцем у транспорті, і

поступаються, але часто роблять це нав'язливо і підкреслено. Це означає, що вчитель повинен не тільки розповісти їм ті чи інші правила, але і продемонструвати, як треба його виконувати. В інших випадках діти знають правила, але не виконують їх. Наприклад, вони знають, що треба дотримуватись правил гігієни:

чистити зуби, користуватися носовою хустинкою, бути охайним, доглядати за своїм одягом і взуттям.

Але діти не роблять цього, головним чином, через лінь, відсутності вольового зусилля, коли треба змусити себе зробити те, чого не хочеться. Деяких правил діти не виконують, вважаючи їх непотрібними і неважливими. Вони переконані, що багато правил придумали дорослі і змушують їх виконувати, а насправді для життя ці правила не мають ніякого значення. У цьому випадку діти свідомо не дотримують відомих їм норм. Наприклад, у своєму дитячому суспільстві, у колективі однолітків вони не говорять слів ввічливості («спасибі», «будь ласка» та ін.), не вважають, що соромно бути брудним і брутальним. Виходить, тільки знання правил поведінки не робить школярів вихованими і культурними. Засвоєння правил поведінки припускає позитивне відношення до них школярів і активне прагнення наслідувати правилам.

Важливо домогтися того, щоб вимоги, зв'язані з виконанням правил культурної поведінки, надходили не тільки від дорослих, але і від самих школярів. Деякі підлітки вважають, що можна буж гарним громадянином, не виконуючи правил культурного поведінки. Під впливом таких «нігілістів» і молодші перестають, виконувати навіть прості правила ввічливості, боячись бути осміяними. Подолання такої думки — важливе завдання вчителя та учнівських організацій. Починаючи роботу з виховання культури поведінки, вчителю необхідно сформулювати суспільну думку в дитячому колективі, що буде регулювати і відповідним чином оцінювати виконання (чи невиконання) простих норм поведінки. Колектив дітей за допомогою дорослих повинен виробити правила, виконання яких вважається необхідним. Тоді вимоги

дотримуватись визначених норм будуть надходити не тільки від дорослих, але і від самих дітей, від шкільного колективу.

Одна із серйозних причин невиконання дітьми правил поведінки лежить у людях, що оточують дитину. Справа в тому, що дорослі далеко не завжди поводять себе зразково в громадських місцях, дома, на вулиці. Вони бувають нервовими і брутальними, безтактними і нечемними, тобто дозволяють собі таке поведінку, яка різко засуджується у дітей.

Отже, виховуючи культуру поведінки, дорослі самі повинні постійно суворо і причепливо стежити за своєю поведінкою, бути зразком для дітей. Це одне з основних положень педагогіки повинне бути донесене до батьків і інших вихователів дітей. Часто діти не виконують правила культурної поведінки тому, що дорослі не дотримуються єдності в тих вимогах, які пред'являють дітям. Розбіжності у вимогах бувають значними. Не однакові вимоги пред'являють школа і родина. В межах школи не всі педагоги бувають однастайні у вимогах до учнів, точно так само в родині не всі дорослі солідарні в педагогічних поглядах. Так, характер вимог, їхня послідовність і обсяг бувають різними в батька і матері, бабусі і дідуся та інших членів родини. Тому дитина не завжди виконує обов'язкові правила, а пристосовується до вимог різних дорослих. У такому випадку вдома вона може бути ввічливою, а в школі брутальною, і навпаки. Чи бути чемною стосовно батьків і, нетактовною і неуважною стосовно бабусі. Велике значення у вихованні культури поведінки має особистий приклад батьків. Діти спостерігають за дорослими, їхньою поведінкою, взаєминами, манерами. Якщо батьки уважні один до одного, привітні, ввічливі, завбачливі, вірні своєму слову, то і їхні діти, як правило, виростають добре вихованими. Значно складніше виховувати навички і звички культурної поведінки в дитини, якщо в родині не прийнято бути ввічливими, дорослі не поважають один одного, лихословлять, а в будинку не дотримується чистота і порядок.

Виховання культури поведінки проходить успішно, якщо батьки і

школа знаходять спільну мову, здійснюють однакові вимоги до поведінки дітей.

1.4. Відповідальність батьків за виховання дітей

Педагогічна творчість В. О. Сухомлинського багатогранна і невичерпно багата. Учений-педагог, полум'яний публіцист ставить у своїх творах проблеми морального і естетичного виховання, розумового розвитку, проблеми всебічного гармонійного розвитку і громадянського виховання.

Водночас В. О. Сухомлинського все життя хвилювали й проблеми сімейного виховання, батьківської педагогіки, тієї найменшої соціальної клітинки, де закладаються основи особистості, формуються характер молоді людини, моральні почуття, поведінка, громадянська зрілість. Він був переконаний у тому, що успіху у вихованні поколінь можна досягти тільки спільними зусиллями сім'ї, школи і громадськості. "Всі шкільні проблеми стоять і перед СІМ'ЄЮ, усі труднощі, які виникають у складному процесі шкільного виховання сягають своїм корінням у сім'ю". В. О. Сухомлинський твердив, що зміцнення сім'ї, вдосконалення родинного виховання - одна з найважливіших соціальних проблем, від розв'язання якої залежатиме майбутнє нашого суспільства, моральне обличчя молоді.

"Батьківська педагогіка" Сухомлинського – це захоплююча і хвилююча розповідь про найважливіший, священний обов'язок батьків щодо своїх дітей, це пристрасний гімн благородній душі дитини, її сподіванням, устремлінням, людському сімейному щастю. Водночас це гірка правда про те, як батьківська нерозсудливість, сліпа потворна любов до дітей, духовне зубожіння та інші вади сімейного життя призводять до трагічних наслідків - спотворення душі дитини, появи антисоціальних явищ, дармоїдства, марнотратства, споживацької психології, дитячої злочинності.

В. О. Сухомлинський був справжнім знавцем і дослідником психології людини, він глибоко розумів душу дитини. Її переживання, почуття, прагнення і сподівання, досконало знав психологію взаємин батьків і дітей,

молодшого і старшого поколінь, між особових стосунків у дитячих колективах, психологічний клімату соціальних групах і ті фактори, що його зумовлюють.

Будучи глибоко переконаним у тому, що дитина - це дзеркало сім'ї, в якому відбивається духовний світ батька та матері, В. О. Сухомлинський, вивчав у першу чергу, інтелектуальну і моральну атмосферу родин своїх вихованців. Невтомна дослідницька робота, спрямована на пізнання особливостей фізичного розвитку, духовного і морального світу малят, допомагала знаходити відповіді на питання, чому та чи інша дитина схвильована, нервова, неврівноважена, чому обмежені її інтелектуальні можливості та інтереси, де криються корені морального неблагополуччя.

Деякі батьки вважають, що їхня влада щодо дітей повинна проявлятися, головним чином, у формуванні заборон. Але це неправильно. Якщо дитина чує самі тільки заборони, це сковує її, робить несміливою, пасивною. Вимоги батьків повинні виражатися не тільки в заборонах, а, головним чином, у спонуканні дитини до певних позитивних дій.

Отже, авторитет батьків залежить від багатьох умов, однією з яких є правильне, уміле використання батьківської влади. Батьківська влада - це не тільки право, а й мистецтво.

Червоною ниткою через усе проходить думка про мудрість материнської і батьківської любові, про гармонію доброти і вимогливості, ласки і суворості.

Гам, де немає мудрості батьківського виховання, любов матері і батька до дітей нівечить дітей. Є багато різновидів цієї любові, основні з них - це

- 1) любов замилювання; 2) любов деспотична; 3) любов відкупу,

Любов замилювання. Мати і батько радіють кожному крокові дитини, не замислюючись над тим, який це крок і до чого він може привести. Як наслідок, сини і дочки "сідають на шию" батьків, перетворюються в маленьких тиранів.

Любов замилювання розбещує душу дитини насамперед тим, що вона

не знає впину своїм бажанням. Принципом її життя стає девіз дикуна, негідника і хулігана: все, що я бажаю, мені дозволяється, ні до кого мені діла немає, головне - моє бажання. Дитина, яка виховується у душі замилювання, не знає, що в людському співжитті є поняття "можна", "не можна", "треба". Їй здається, що все можна.

Особливо калічиться дитяча думка в тих випадках, коли замилювання спеціально організовується дорослими, коли дітей перетворюють у іграшку.

Любов деспотична "Я часто чую тривожні роздуми батьків: був син маленькою дитиною - був добрим, зговірливим, слухняним; підріс - став грубим, норавливим. Чому це так відбувається? Я тисячу разів переконався, що причина цього явища - в невмінні батьків користуватися батьківською владою; в тому, що примус усвідомлюється і переживається дитиною як зла сила, яка пригнічує її волю. Батьківська влада повинна заохочувати, одухотворяти внутрішні духовні сили дитини - її бажання бути хорошою. Це бажання є буквально в кожній дитини. "

Любов відкупу. Є батьки, щиро переконані в тому, що, забезпечуючи всі матеріальні потреби дітей, вони виконують свій батьківський обов'язок. Матеріальними витратами, вважають такі батьки, можна виміряти батьківську любов, у найгіршому разі відкупитися (морально-емоційна товстошкірість, присутня батькам-чоловікам).

В. О. Сухомлинський з нових позицій порушує і дуже актуальну проблему сучасності - спілкування дітей з дорослими, а також з нових позицій підходить і до оцінки життєвої позиції, і ролі дитини в сім'ї. Діти в сім'ї - це не тільки слухняні виконавці волі батьків і старших, їх ставлення до своїх сімейних і громадських обов'язків. Вони не повинні відчувати своєї нерівності, неповноцінності, приниженої гідності. Видатний педагог дав ряд цінних практичних порад батькам щодо того, як створити в сім'ї умови для повноцінного морально-емоційного розвитку.

1. Взаємини в сімейному колективі треба будувати так, щоб навіть найменших його членів зв'язувати з іншими почуття взаємного обов'язку,

поваги і турботи. Діти повинні змалечку віддавати комусь частку своєї душі, не замикатись у сфері своїх особистих

2. Важливо створити такі умови, щоб дитина в міру своїх сил була творцем добрих справ для інших людей, із самого початку для рідних. Особливо небезпечним для моральності В. О, Сухомлинський вважав індивідуалізм і споживацький характер життя молодих у сім'ях, бо саме там, де батьки віддають дітям усе і не вимагають від них взамін нічого, виростають люди з кам'яним серцем, егоїсти, ледарі.

3. Головним "лікарем" усіх моральних недуг є праця. Але ефективним засобом виховання вона стає лише за умови, коли надихається благородними моральними мотивами - спочатку зовнішніми, які з часом переростають у внутрішні. Найелементарніший мотив - своєю працею принести рідним радість.

У наші дні немає важливішого завдання у сфері виховання людини, ніж учити батька і матір виховувати своїх дітей. З практики багаторічної праці було з'ясовано, що без турбот про педагогічну культуру батьків неможливо розв'язати жодного завдання, то стосується виховання та навчання.

В. О. Сухомлинський створив педагогічну школу для батьків, яка складалася з таких відділів:

- дошкільний;
- батьків учнів 1-ІІ класів; IV-VIII класів; IX-X класів, де затри роки до того, як віддати своїх дітей до навчання, мати й батько починають вчитися у школі для батьків.

Вчений-педагог обґрунтував провідні принципи, у відповідності з якими має здійснюватися педагогічна пропаганда серед батьків:

- виховання дітей - почесний суспільний обов'язок батьків;
- батько і мати повинні бути не менш мудрими творцями людини, ніж педагоги;
- високий культурний та освітній рівень сучасних батьків вимагає, щоб педагогічна пропаганда здійснювалася на рівні сучасних даних науки

про розвиток і виховання підростаючого покоління -фізіології, психології, педагогіки;

- у вирішенні складних проблем виховання необхідно забезпечувати індивідуальний підхід і додержання педагогічного такту;
- систематичність педагогічної пропаганди і всебічне охоплення батьків.

Батькам у першу чергу читалися лекції, в яких розкривалися загально методичні проблеми морального виховання, основні життєві етичні проблеми, велася розмова про умови морального виховання, про ті якості особистості, які мають бути притаманні батькам, бо без них не виховати хороших дітей.

У багатьох лекціях, бесідах, консультаціях конкретно розглядалися питання методики формування певних моральних якостей, позитивних рис характеру, навичок культурної поведінки дошкільників.

Вдалося добитися того, що в сім'ї діти-дошкільнята проходять своєрідну материнську школу. Це нічим не замінна школа морального, розумового, емоційного й естетичного виховання. Ніякий, навіть найідеальніший дитячий садок на може замінити материнської школи або надолужити те, що упущене матір'ю і батьком у найтоншій сфері духовного життя людини - у вихованні особистості. Велику увагу приділяють вихованню почуття людини.

Важко переоцінити важливість педагогічної культури матері. Турбуючись про те, щоб мати була тонким, мудрим, духовно красивим, одухотвореним високими почуттями про моральну красу скульптором, ми кінець кінцем турбуємося про душевну делікатність і чутливість дитини, про те, щоб найпотаємніші куточки її серця завжди відгукувалися на добро й красу.

Розділ II. Моральне виховання засобами народної творчості.

2.1. Казка як ефективний засіб збагачення морального досвіду школярів

Проблема виховання моральних почуттів є об'єктом наукового дослідження відомих філософів, багатьох педагогів та психологів, тому що моральні почуття не закладені генетично або природою, а їх потрібно виховувати, і саме вони є основою формування моральної особистості.

Ще Арістотель твердив, що не стільки розум, скільки «вірно націлений рух є початком добрих діянь». Платон вказував, що спосіб життя людини визначає характер їх моральної свідомості. Конфуцій моральні й духовні прагнення вважав ідентичними. Головним для нього було милосердя, співчуття, любов до людей.

С. Ф. Русова акцентувала увагу на тому, що в школі дають достатньо матеріалу для душі, для праці розуму, але мало енергії для почуттів. Тому, на думку автора, деякі педагоги спрямовують мету навчання в інший бік, звертаючи увагу на вивчення художньої літератури, музики, образотворчого мистецтва, пояснюючи це тим, що саме мистецтво є джерелом виховання емпатії. Казка і дитина, за її словами, — це щось рідне, близьке, і «як би вчителі не намагалися вигнати казку з дитячої хати, вона все одно там пануватиме, бо вона природно відповідає вимогам дитячого розуму, а ті людські відносини по казках такі прості і зрозумілі, що дитина може щиро співчувати лихові і недолі, радіти перемозі й щастю казкових героїв. Й це викликає перше почуття симпатії — початок альтруїзму, перше свідоме враження правди й неправди, тої примітивної великої правди, яка залягає в глибокому лоні народної душі й виливається так просто в народних казках. Тут уперше прокидається дитяча увага до людей, співчуття до їх долі, зростає глибока сердечна любов до усього вбогого, до краси й до добра». Казка збагачує життєвий досвід школярів, розвиває їхній естетичний смак, творчі здібності. Читаючи твори цього жанру, учні вірять в добро і красу, в них виникає бажання завжди боротися за правду та справедливість.

Мистецтву як засобу виховання належне місце відводив В. О. Сухомлинський, але насамперед фольклорному, бо школа має шанувати національну культуру і при цьому утверджувати загальнолюдські цінності. Автор був переконаний в необхідності виховання в початковій школі, коли особливої актуальності цей процес набуває у конкретному емоційному прояві-вчинкові. Вчений зауважував: якщо виховувати дитину за схемою «зрозумій те, що я тобі говорю, почуй те, що я хочу утвердити в твоїй душі — і ти будеш хорошою людиною», то це може призвести до втрати змісту високих слів у свідомості дитини. До почуття потрібно підвести, його потрібно викликати, пробудити емоційною ситуацією.

Як промінь, «що пронизує зміст людських вчинків», вбачає почуття В. О. Сухомлинський, а моральності він відводить основне місце у своїй педагогічній системі. На його думку, казка — активне естетичне мистецтво, яке захоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, почуття, уяву, волю. Казковий жанр розвиває мислення кожної дитини, сприяє створенню інтелектуальної атмосфери в дитячому колективі. Вона оволодіває почуттями учнів, тому що через казку діти пізнають світ не тільки розумом, але й серцем. «Діти розуміють ідею лише тоді, коли вона втілена у яскравих образах. Казка — благородне і нічим не замінне джерело виховання любові до Вітчизни». На думку педагога, музика, уява, казка, мистецтво допомагають дитині розвивати свої духовні сили, особливо велике задоволення у школярів викликає прослуховування музики казкового характеру. В. О. Сухомлинський підкреслює, що музика — це мова почуттів, а казка — одна з умов, яка сприяє входженню дитини в музичний світ, тим часом як музика є незамінним засобом виховання учнів. Краса музики є джерелом краси думки, серця, душі. Музика може стати засобом самовиховання, тому що вона виховує головне в людині — любов до людей, бажання творити добро та красу.

З виникненням і розвитком музики, образотворчого мистецтва, літератури виникли і розвинулися естетичні почуття. Твори мистецтва не

тільки дають насолоду, а й породжують естетичні потреби і почуття.

За словами Гельвеція, «дитина народжується чистою, як дошка» і тільки в процесі свого розвитку вона стає особистістю. Навчаючись, дитина набуває досвіду. І вчитель має постійно допомагати учням у яскравому, багатоголосому, різнобарвному світі знаходити та любити красу слова, музики, живопису.

Особливі емоції під час вивчення казки викликає саме музика. Вона здатна відтворити те, що непосильно мові, розкрити найглибші, найтонші дитячі почуття, настрої, переживання, дає змогу повернутися в минуле. Музика мимоволі відтворює почуття і емоції. Вона може збентежити, заспокоїти, примусити радіти і сумувати; і, як завжди, спонукає до переживань та думок.

Л. С. Виготський зазначає, по-перше, що психіки без поведінки не існує. І якщо через казку в психіку ми вводимо правильне уявлення про дійсність, то виховуємо в дитини погану поведінку. Тільки правда має стати основою виховання з самого дитинства. Фантастичний світ казки пригнічує дитину, залякує її «зміями», «кощеями», «лісовиками». Казка не співвідноситься з дійсністю, у ній є те, чого ми не можемо побачити та відчутти. На думку психолога, дитина залишається необізнаною з навколишнім світом, вона стає нездоровою, замкнутою, байдужою, перебуває у царстві фантастичної вигадки, тобто здійснюється виховання «сліпоглухонімоти стосовно до навколишнього світу».

По-друге, він вказує, що зміни у вихованні залежать від соціального оточення, де перебуває дитина з моменту народження, доводить нерівномірність біогенетичного закону, особливо його перехід з біології в психологію. На його думку, якщо певні психологічні умови й породжували повернення психіки дитини до вже пройдених етапів історії, то головне завдання виховання — не підтримувати, а, навпаки, підкорювати їх дійсності, а казку — взагалі забути.

Л. С. Виготський визнає лише естетичну цінність казки. Але,

розмірковуючи над цим питанням, автор приходиться до протиріччя. Як приклад виховання в дитини моральної поведінки він наводить епізод чеховського оповідання «Дома»: батько не зміг переконати свого семирічного сина щодо шкідливості паління. Лише коли батько перед сном розповів дитині казку про сина короля, який палив, але згодом захворів та помер, це дуже сильно вразило психіку дитини. Хлопчик зрозумів та усвідомив виховний урок. Казка стала надзвичайно ефективним засобом морального виховання.

На користь казки психолог сформулював «закон емоційної реальності фантазії»: незалежно від того, реальна чи нереальна дійсність, котра впливає на нас, наші емоції, які пов'язані з цією дійсністю, завжди реальні. Тому виправданням казки, на думку психолога, є її реальна емоційна основа.

У працях П. Еббса, якого вважають виразником сучасних педагогічних ідей Великобританії, Канади, США, зазначається, що базою будь-якої художньої діяльності є два джерела: біологічне й культурологічне. Якщо дитина складає казки, танцює, співає, малює, то її внутрішній чуттєвий світ збагачується через культурологічні форми, що накопичувалися раніше. Автор рекомендує стимулювати фантазію дітей і вивчати у школах більше казок, міфів, легенд.

Моральні почуття належать до особливої групи вищих почуттів. Характерною їх рисою, як і інших психічних явищ, є те, що вони породжуються об'єктивною дійсністю. Отже, почуття мають об'єкт, який їх викликає. Необумовлених почуттів, тобто таких, що не мають певної причини, не буває. В житті людини емоції і почуття перебувають у нерозривній єдності з пізнавальними процесами. Не буває «чистих» емоцій і почуттів, вони завжди викликаються тим, що ми відчуваємо, сприймаємо, уявляємо, про що думаємо. У них виявляється ставлення людини до суспільства, діяльності, самої себе. Під їх впливом формуються етичні уявлення про добро і зло, красу і потворність, правду і неправду, віру і честь. Оволодіння способами розв'язування різних моральних завдань, опанування

їх змісту потребує наявності в дитини значного запасу етичних знань.

Моральність була і залишається однією з найважливіших проблем формування особистості, яку розглядали й розглядають багато педагогів, психологів, роздуми та практичні здобутки яких є принциповими положеннями становлення людини. (А.С. Макаренко «Книга для батьків», В. О. Сухомлинський «Серце віддаю дітям», К. Д. Ушинський «Рідне слово», Т. С. Костюк «Навчально-виховний процес і педагогічний розвиток особистості», І. Д. Бех «Виховання особистості» та ін.).

Моральне виховання — поступальний, багатогранний процес, що здійснюється на основі комплексного підходу і передбачає формування моральної свідомості учнів, моральних переконань, почуттів та морально-етичних норм поведінки.

Тому завдання морального виховання полягає в утвердженні принципів загальнолюдської моралі, людської гідності, національної свідомості, патріотизму, порядності, злагоди між людьми, доброти, милосердя та інших чеснот, а також виховання духовної єдності поколінь, закріплення досвіду гуманних взаємин, формування морально-етичних знань, навичок свідомої культурної поведінки.

Засвоєння учнями моральних норм і правил поведінки відбувається поступово. У кожному класі дітям пояснюють, як вони повинні ставитися до своїх товаришів, батьків, учителів. У правилах сформульовані основні вимоги та обов'язки школярів.

Моральні норми і правила поведінки успішно засвоюються учнями тоді, коли вчитель не тільки розкриває їх зміст, й створює проблемні ситуації (на уроках літератури, під час читання казки чи іншого твору), щоб учні мали змогу скористатися набутими знаннями.

Там, де не забезпечується єдність знань і практичної поведінки, моральні норми засвоюються учнями лише формально. Школярі їх знають, уміють застосовувати, але не бажають виконувати або поведуть себе по-різному (в школі додержуються норм моралі, а поза нею діють всупереч).

Учням 1-5 класів притаманне наслідування. Це явище має позитивне й негативне значення в засвоєнні моральних норм і правил поведінки. У зв'язку з недостатнім життєвим досвідом та самосвідомістю вони починають наслідувати небажані форми поведінки: брутальність, недисциплінованість, нахабність, жорстокість тощо. Разом з тим наслідування і повчання, зокрема казки (постійна перемога добра над злом, правди над кривдою, долі над злиднями), полегшує засвоєння норм і правил поведінки.

Діти намагаються наслідувати вчителя, авторитетних для них дорослих. Саме у цей період в учнів зростає роль особистого прикладу перед учителями, товаришами. У зв'язку з цим вимогливішою є їхня оцінка поведінки інших учнів, підвищується відповідальність за свої дії та вчинки.

Формуючи моральні якості учнів, потрібно визначати мотиви дій. Важливо виправляти школярів у моральній поведінці, у моральних вчинках не тільки на виховних годинах та тоді, коли дитина вчинила невірний крок у певній ситуації, але й на уроках літератури, під час аналізу художнього твору (на прикладі поведінки конкретного образу та результатах такої поведінки). Проте виховувати моральні якості треба не лише на позитивних прикладах вчинків персонажів, учні повинні знати і розуміти погане, потворне, щоб вони могли розібратися, оцінити, порівняти вчинки літературних героїв.

Формування моральної поведінки являє собою єдину систему, що передбачає моральні знання, відносини і дії. Якщо педагог не буде працювати одночасно над усіма ланками цього комплексу, неминуче матимуть місце помилки, невдачі у моральному вихованні дитини. Ізольоване засвоєння кожної ланки цієї єдиної системи є причиною тих фактів, коли учні добре знають, що і як робити, але роблять по-іншому. Школярі правильно визначають поняття: чесність, хоробрість, боягузтво, лінощі тощо — однак самі відповідних почуттів не виявляють.

Складність морального розвитку учнів зумовлена специфікою кожної ланки цієї єдиної системи. Так, оперуючи багатьма моральними поняттями, діти 1-5 класів дуже часто неточно розуміють їх зміст. Наприклад,

визначають сміливу людину як сильну, а доброю називають щедрю, веселу людину «яка усім все дає», справедливий той, хто ласкавий, уважний.

Кожне поняття формується на основі абстрагування істотних ознак, що постійно зберігаються в різних предметах, фактах, вчинках. Суть будь-якого морального явища виділити дуже важко, бо, по-перше, воно виступає в комплексі з багатьма іншими моральними явищами і дуже рідко — у відокремлено. По-друге, тому що виявляється воно в найрізноманітніших діях і судженнях різних людей. Розплутати клубок відносин, щоб оцінити, яка якість особистості мала місце в конкретному вчинку і випадку (як істотна справедливість чи байдужість, доброта чи хитрість) — дуже складне завдання для учнів з їхнім невеликим ще життєвим досвідом.

Особливість моральних понять полягає в тому, що вони обов'язково передбачають момент оцінки, причому альтернативної: добрий, чесний, сміливий — добре; лінивий, злий, брехливий — погано. Тому опанування моральних понять не може зводитися до пізнавальної діяльності. Мало знати, що таке брехливість, пихатість або чуйність, необхідно, щоб відповідні якості зумовлювали й певне емоційне переживання людини. А також для успішного засвоєння моральних понять учням треба вміти детально аналізувати казку, вчинки позитивних і негативних персонажів з позицій суспільних норм поведінки та робити відповідні моральні узагальнення.

Як показує досвід виховної роботи, а також спеціальні психолого-педагогічні дослідження, успішне розв'язування багатогранних завдань виховання неможливе без з'ясування поняття критеріїв вихованості як головного психологічного механізму, який визначає дієвість моральних норм та наявність постійного зворотного зв'язку, тобто отримання регулярної інформації про зміни в поведінці особистості під впливом виховання. Без цього важко уявити собі шляхи і засоби виховання як цілеспрямований процес проектування і формування особистості та визначити міру його ефективності. Якщо про ефективність навчання можна судити з успішності, рівня освіченості школярів, то доказом ефективності виховання є поступове

підвищення рівня їхньої вихованості.

Серед притаманних вихованій особистості якостей центральне місце посідають моральні якості, оскільки саме вони визначають і регулюють поведінку людини в усіх сферах суспільного життя. У моральній свідомості людини найвиразніше виявляється сутність її внутрішніх суб'єктивних ставлень до людей, до праці, до самої себе як члена колективу та суспільства в цілому.

Головним критерієм, за допомогою якого встановлюється рівень вихованості людини, є моральні принципи й норми суспільства, що передбачають сформованість в особистості таких рис, як любов до Батьківщини, сумлінна праця на благо суспільства, колективізм і взаємодопомога, гуманність, милосердя, чесність, справедливість, співчуття та ін.

Та ця проблема ще не вивчена і потребує вдосконалення. Особливо гостро постає вона на рубежі початкової та середньої ланки освіти і пов'язана з багатьма факторами. Як зазначає психологічна наука, саме в цей період у школяра змінюється ставлення до провідного виду діяльності — учіння, зростає потреба в інтимно-особистісному спілкуванні з ровесниками. Роль впливу вчителя на учнів зменшується; підвищується значущість думок, поведінки ровесників. З'являється почуття «Я-дорослості», яке спонукає підлітка демонструвати й обстоювати свою позицію, досить часто соціально невиправдану, конфліктну, з проявами негативізму, емоційну. Крім того, період навчання в 1-5 класах — це час «переходу» від одного вчителя до багатьох педагогів-предметників, що певною мірою також негативно впливає на поведінку школярів.

Тому, на наше глибоке переконання, чим раніше й міцніше сформується у дітей уявлення про дружбу, повагу, відданість, самопожертву і т.д., тим менш демонстративно-негативними будуть їхні вчинки. Цьому великою мірою сприяють заняття з літератури, на яких використовуються матеріали з народознавства, різних видів мистецтва, а саме вивчення обрядів,

звичаїв, традицій, культурних надбань, що об'єднуються єдиною формою — казкою.

Саме через визначення казкового твору як засобу морального виховання в різних і доступних формах передається дітям народна мудрість, розширюється їх кругозір, поліпшується спілкування.

Актуальною є проблема розвитку емоційно-моральної сфери дитини. Провідні українські вчені (І. Д. Бех, А. М. Богуш, Х. Я. Савченко) відводять їй провідну роль у процесі формування особистості.

Зокрема, І. Д. Бехом розроблені загальні напрямки роботи педагога щодо розв'язання завдань моральності людини, які побудовані за законами Істини, Добра та Краси і мають сприяти їх духовному піднесенню. Він наголошує на тому, що емоції у дітей знаходять своє продовження в русі, наприклад, під час інсценізації казки, а також активно формуються під час виконання ролі казкового героя, коли дитина переживає його почуття та вчинки.

Казкові твори	Моральні норми
«Коза-дереза»	Порядність, щирість, люб'язність, чуйність, товариськість, повага до друзів.
«Цап та баран»	Доброта, порядність, щирість у стосунках, дружелюбність, поступливість.
«Лисичка та Журавель»	Доброта, порядність, товариськість, щирість, гостинність.
«Телесик»	Любов та повага до батьків, порядність, чуйність, сміливість, мужність.
«Кирило Кожум'яка»	Повага до старших, доброта, чуйність, відвага, взаємодопомога, товариськість.
«Котигорошко»	Шанобливе ставлення до матері, любов до землі, порядність, чуйність, хоробрість, мужність.
«Дідова дочка та бабина дочка»	Доброта, співчуття, щирість, щедрість, працьовитість, чуйність.
«Мудра дівчина»	Любов та повага до батьків, доброта, мудрість, щирість, чуйність, порядність.
«Названий батько»	Доброта, правдивість, чуйність, щедрість, щирість, повага до старших, порядність, співчуття.

І саме особливості казки визначаються тим, що вона несе не просто певну інформацію, а викликає в дитини емоційні переживання. Взагалі, художнє слово стає тоді витвором мистецтва, коли містить у собі естетичну цінність, коли між казкою та учнем виникають естетичні взаємини. Саме завдяки цьому контакту відбувається емоційне переживання.

Кожний казковий твір викликає у дитини певні емоції (радість, сум, ненависть, обурення, переживання, біль). Це не просто здатність людини передати ці відчуття, а здатність казки викликати ці почуття. Взагалі, будь-яке мистецтво неможливо оцінити без пережитих емоцій. Емоції — це внутрішній стан, сила, смерч. Читаючи казку, дитина входить у фантастичний світ, починає жити описаною дійсністю, життям свого героя. І сприймає це все по-справжньому.

У таблиці вказані казкові твори, під час вивчення яких доцільно поглиблювати знання учнів про моральні норми та виховувати культуру людських взаємин.

2.2. Українські народні традиції та обрядовість у моральному вихованню молодих школярів.

Народ і виховання – ці два поняття взаємопов'язані, вони не існують одне без одного. Адже так повелося в історії людства, що кожен народ від покоління до покоління передає свій суспільний та соціальний досвід, духовне багатство як спадок старшого покоління молодшому. Саме так створюється історія матеріальної і духовної культури нації, народу, формується його самосвідомість. Народ завжди виступає вихователем молодшого покоління, а виховання при цьому набуває народного характеру. Тільки народне виховання, зауважував К.Д.Ушинський, є живим органом в історичному процесі народного розвитку, таке виховання набуває надзвичайної впливової сили на формування національного характеру, національної психології людини.

Перлини виховної мудрості народу, невичерпна своєрідна скарбниця форм і засобів народного виховання становлять золотий фонд народної педагогіки, одного з чинників колективної народної творчості.

Виховання як специфічна діяльність людей виникає порівняно пізно. Однак діяльність пов'язана з передачею соціального досвіду старшими молодим членам первісного людського суспільства, виникає і розвивається одночасно з розвитком людства. Примітивне виховання первісного суспільства мало загальний, однаковий для всіх дітей характер. З цим періодом суспільного розвитку пов'язане зародження і поступове складання традицій народної педагогіки як певної галузі знання.

У східних слов'ян виховання у своїй основі є трудовим. Вони також приділяють велику увагу фізичному загартуванню молоді. Вони вчаться володіти списом, луком, щитом.

З часом виховання у східних слов'ян розгалужується і дедалі набуває специфічного характеру. Діти селян, ремісників одержують трудову підготовку, а діти родової знаті – військово-політичну. В умовах княжої Русі діти селян і ремісників могли стати дружинниками, але тільки за якісь особливі звитяги, як це сталося із билинними богатирями Микулою Селяниновичем, Іллею Муромцем.

З об'єднанням Прикарпаття, Волині і середньодніпровського масиву в єдиний етнокультурний масив протягом VI-VIII ст. утворюється нова слов'янська культура.

Племінна єдність закріплювалась не тільки у сфері суспільно-економічних відносин, але й через виховання.

Народна педагогіка того часу намагалась розвинути у молодого покоління певну ціннісну орієнтацію, керуючись при цьому інтересами не одного якогось племені, а всієї спільності.

У побуті нашого народу казки живуть з незапам'ятних часів. Вони були дуже поширені ще до появи писемності. Відголос казок чується в найперших пам'ятках давньоруської літератури, наприклад, у "Повести временных лет".

Відомо, що народ давно усвідомив виховну цінність фольклору. В часи Київської Русі фольклор був дуже великою впливовою силою, і літописи засвідчують, що офіційна давньоруська педагогіка, оплотом якої була християнська церква рішуче боролася з "сказками небыльми", а також з "бесовскими песнями", "игрищами", позначеними слідами "язычества".

Усна народна поезія, зміст якої визначається змістом народного життя несе нам відомості не тільки про те, чого навчали підростаючі покоління в минулому, але й як, в яких формах і якими засобами здійснювалось у процесі праці. Залучаючи дітей до посильної праці, дорослі давали їм певні трудові завдання. Ці трудові завдання у слов'ян називались уроками. З розвитком писемності, шкільної освіти в слові "урок" знаходить відображення визначне учбове завдання учням. В результаті виконання трудових, військових, шкільних уроків діти здобували цих видів діяльності. Форма "одержувати навички" – навикати (праслов'янське "наокати") поступово переростає у східних слов'ян у форму "навчати(сь)". Починаючи з цього часу, можна говорити про виховання як спеціальну функцію; народна педагогіка з педагогіки життя перетворюється в певну галузь знання, і ці знання є результатом узагальненого людського досвіду в справі виховання. Народнопедагогічна термінологія, яка вже виділилась із побутової термінології і набула певного значення казки, загадки, прислів'я і приказки, досвід систематичного навчання в будинках молоді, обряди і звичаї, в яких відбилися педагогічні традиції, – все це дозволяє говорити про наявність у наших предків, народної педагогіки, що склалась на слов'янській основі.

Одним із найнадійніших способів вивчення спадщини народної педагогіки є аналіз сутності традицій, які зберігалися і передавалися з покоління в покоління через живий досвід, усне спілкування і практику сімейного життя.

Традиції у формі масових звичок підтримувались силою громадської думки і за своєю природою були наділені величезною стійкістю. Філософ І. Суханов з цього приводу пише: "Стійкість звичаїв, традицій і обрядів, їх

живучість були воістину рятівними для збереження і передачі новим поколінням досягнень культури".

Традиція (від лат. *traditio* – передача) – це досвід, звичай, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління. Педагогічне значення народних традицій полягає в тому, що вони виступають водночас і як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків, і як незамінний виховний засіб. Через систему традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію своїх дітей. Стійкість, стабільність традицій не означає їх закостенілості. Кожна епоха вносить у їх зміст свої корективи, розвиває і доповнює старі традиції, заперечує ті, які втратили свою актуальність і суспільну значущість. Тому об'єктивне розкриття сутності традицій, можливе лише з позицій історико-педагогічного підходу і тих суспільних явищ, які мають пряме відношення до народної педагогіки та родинного виховання.

У нерозривній єдності з традиціями перебувають народні звичаї.

Звичай – це загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті і побуті певного народу, суспільної групи, колективу.

Однією з першооснов усної народної творчості є обряд. Адже саме вона своїм походженням нерозривно пов'язана з обрядом і міфом. Певну частину її становить обрядовий фольклор, тобто примовляння, заклинання, які виконувались під час святково-обрядових дійств і органічно впліталися в структуру обряду.

Обрядами (або ритуалами) називають такі форми поведінки, що склалися історично, для яких характерні:

- 1) стереотипність, повторюваність без змін;
- 2) символічність (кожна обрядова пісня щось символізує), наприклад "Засівання" на Новий рік символізує майбутню сівбу і багатий врожай.

Обряди нерозривно пов'язувалися з діями, для яких так само характерні стереотипність, повторюваність без змін, але які не мають символічного змісту. Такі дії називаються звичаями. Звичаї невіддільні від обрядів.

Наприклад, традиційні звичаї зустрічі Нового року включають в себе такі обряди, як колядування, щедрування, засівання, посипання та ін. Усі вони вливаються в єдиний новорічний обрядовий комплекс і розглядаються як його структурні елементи.

Обрядовість на початку її виникнення була нерозривно пов'язана з міфологією: кожному обряду відповідав міф, кожному елементу обряду – частина міфу. Лише згодом міф як оповідання про фантастичні події відокремився від обрядового інсценування події і набув самостійності.

Обряди виникли в ту прадавню епоху, коли наш предок ставав людиною. Людина як соціальна істота й обряд сформувалися одночасно. В міру того як людина набувала досвіду, вона помічала, що певні пори року повторюються. (Тому, щоб новий рік був не менш сприятливим, ніж попередній, люди прагнули повторити все так само, без змін.)

Частина таких регулярно повторюваних дій поступово втрачала практичне значення і ставала обрядом.

В обрядовості українців розрізняють два види – родинну (чи сімейну) і календарно-побутову. Перший вид обрядів тісно пов'язаний з громадським осмисленням важливості події в житті окремої родини чи людини. Сімейні обряди супроводжують громадське відзначення народження, повноліття, весілля та похорону. Другого виду обрядів дотримувалися під час урочистого святкування початку чи закінчення певних сезонів, природних циклів – зими, весни, літа, осені. У давнину обидва види становили єдину обрядову систему. І весілля, і свята повноліття, чи посвячення підлітків у стан дорослості (так звані ініціації), здійснювались у певні календарні періоди. Виняток становили лише обряди, якими супроводжувалось народження чи похорон.

Визначне місце у народних традиціях, звичаях та обрядах займає моральне виховання людини. Як відомо, мораль – це сукупність правил, норм співжиття, поведінки людей, що визначають їхні обов'язки і ставлення один до одного у суспільстві.

Перші знання про моральні норми дитина дістає від своїх перших вихователів – батьків. Тут, у родинному колі, через казки, оповідання, відгадування загадок, бесіди та й взаємини з рідними, сімейні традиції вона починає пізнавати суть таких моральних понять, як гарне і погане, добро і зло, справедливість, доброзичливість, чуйність, дбайливість, працьовитість, старанність, співчутливість, мужність, чесність, обов'язок, правдивість, ошадність та інші. Розглянемо детальніше деякі з зазначених понять.

Найважливішим вважалось почуття любові до батьків. Моральним обов'язком дітей була допомога батькам по господарству, догляд за ними у разі хвороби, немічності, вияв повсякчасної уваги, шани й турботи. До батьків, як правило, зверталися на "Ви": до матері – "пані-матко", "мамо", "нене"; до батька – "неню", "пане батьку", "батьку".

Етнографи відзначають у побуті великих сімей своєрідну субординацію. Так, коли всі сідали за стіл і їли з однієї миски, то першим набирав страву найстарший член родини, потім всі інші, віддаючи першість старшому за віком. Коли хтось з дітей намагався порушити це правило, він тут же за столом карався (старша дитина била його ложкою по голові).

Такий лад життя в сім'ї мав величезний позитивний вплив на дітей. Дитина привчалась до думки, що в суспільстві більшу винагороду одержує той, чия участь у суспільне корисній праці більша, хто може більше зробити для інших, у кого більший досвід. На цю особливість етнопедагогіки слід звертати більш уваги в сучасному вихованні, адже сучасні діти дістають усе найкраще, і то в першу чергу. Це розвиває дитячий егоїзм, який у старшому віці іноді дає небажані наслідки.

Високоморальною в народному розумінні може бути тільки та людина, яка живе з своєї праці. Тільки працьовитій людині властиві всі інші якості високоморальної людини: чесність, правдивість, щирість. Ця думка постійно проводиться в творах фольклору. В численних казках про дідову і бабину дочку ("Морозко", "Чарівна сопілка", "Золотий черевичок" та інші) показується, як через лінощі, небажання працювати бабина дочка вдається

до хитрощів, обману.

Незважаючи на виняткову гостинність українців, не всіх запрошували до хати, а тим паче до столу. Щодо цього існувала приказка: "Я з нечесним за стіл не сяду". Такі чесноти як честь і гідність, особливо плекалися в народній моралі.

Необхідною умовою збереження честі вважалось у народній моралі пошанування правдивості. Батьки вчили своїх дітей змалечку: "Ніколи неправди не говори, бо кого ймуть на неправді, тому вже хоча би й божився, не вірять".

Надаючи великого значення дисципліні ("Дисципліна – мати перемоги", "Сім'я без дисципліни, як млин без води"), народна педагогіка водночас наголошує, що дисципліна в сім'ї створюється не погрозами й бійками, а родинною атмосферою, загальним порядком у домі ("Порядок дому –лад усьому", "Не допоможе й ремінець, як син поганець", "То й дрюк не допоможе, як з порядком негоже").

Палка любов до вітчизни, мужність у боротьбі за щастя трудящих, повага до інших народів – одна з основних заповідей народної моралі. Народна педагогіка прищеплює дітям ці чудові риси з малку, через найрозумніше – любов до матері, сім'ї і домівки, рідного краю, де людина народилась, росте й мужніє ("Як матір покинеш, то й сам загинеш", "Негідником той називається, хто рідної домівки цурається", "Грудка рідної землі дорожча від пуда золота"). Чудовим засобом посилення цих патріотичних почуттів є українські народні казки та легенди на героїчні теми, де уславляються ті, хто відстоює честь і незалежність батьківщини ("Казка про Іллю Муромця та Солов'я-розбійника" та ін.).

Головна особливість народної педагогіки полягає в тому, що вона покликана будувати навчально-виховний процес так, аби кожен вихованець добре знав свій народ, а в народі пізнав самого себе. У таких умовах діти успішно оволодівають народною культурою, духовним набутком нації, до

якої належать, виростають патріотами й поборниками дружби між народами. А допомагають їм в цьому виховні засоби народної педагогіки.

Вивчаючи народні традиції, діти починають цікавитися історичним минулим як свого народу, та і загалом усіх народів. Вони успадковують від батьків, дідусів, бабусь, інших людей ще не зовсім утрачені фольклорні перлини, поступово поповнюють фонд народних традицій, обрядів, звичаїв.

Відроджується культура рідного народу, входять у життя прадавні ігри дітей. Вивчення фольклору допомагає розвивати творчі нахили учнів, спонукати їх до пізнавальної діяльності. А це і є запорукою виховання любові до рідної української мови.

Народна педагогіка здавна використовувала рідну мову як провідний засіб виховання дітей. Немає народу, байдужого до материнської мови, до рідного слова, рідної домівки, рідної землі.

Функціонування рідної мови – основа духовного життя кожної нації. Рідне слово виховує національну психологію, національний характер, національну самосвідомість.

В перші місяці життя немовляти над колискою схиляється мати і тихо наспівує ніжні мелодії колісанки, кожне слово якої переливається в кровинку дитини, стає її надбанням. Таке емоційне спілкування матері з новонародженою дитиною через рідне слово, втілене у колисковій мелодії, є прикладом єднання поколінь, постійного діалектичного взаємозв'язку минулого і прийдешнього.

Опанування рідної мови, рідного слова починається з раннього дитинства, а вдосконалення її, засвоєння культури мовлення триває протягом усього життя.

Мова одним з наймогутніших вихователів дитини, але вона не може замінити собою знань, набутих безпосередньо із спостережень і досвіду. Тому світ рідної мови в початкових класах може бути повноцінним тільки у поєднанні з народознавчими знаннями, витокami рідного слова.

До скарбів українського фольклору належать прислів'я і приказки – короткі влучні вислови, в яких виражено повчальний досвід народу.

У народних прислів'ях відображається система поглядів українського народу на формування моральних якостей особистості. Прославляючи працелюбність, використовували таке прислів'я – "Без роботи день роком стає". Щоб дитина була сміливою, а не боягузом, їй казали – "На сміливого собака гавкає, а боягуза кусає". Засуджуючи ледачих, в народі казали – "Тяжко тому жити, хто не хоче робити". Застережуючи дітей від брехні, їм казали – "Правда із дна моря виринає, а неправда потопає".

Фольклор на Україні був і залишається могутнім фактором патріотичного виховання. Тема святого почуття любові до батьківщини звучить в усіх жанрах усної народної творчості – від великих епічних творів до коротких і влучних прислів'їв і приказок, загадок. "У світі одна всім потрібна вона", – каже народ про батьківщину в одній із загадок.

"За рідний край і життя віддай!" – закликає народне прислів'я, за допомогою якого діти усвідомлюють свої права і обов'язки по відношенню до Батьківщини. Прислів'я "Чия відвага, того й перемога", вчить поважати себе та рідну землю. Народна педагогіка прищеплює ці чудові риси вже з найменшого віку.

До вічних фольклорних джерел, які дарують радість дорослим і дітям, належить українська народна казка. Це своєрідний сплав реальності й уяви, життєвого досвіду і мрій народу. За допомогою казок, які вчитель використовує у виховній роботі, дитині прищеплюється ввічливість, конкретність у стосунках з людьми, працелюбність, любов до рідної землі. Широке використання казок у початковій школі, зумовлюється тим, що їх зміст викладений у цікавій формі. Існує чіткий поділ персонажів на добрих і поганих, сутність вчинків яких легко розуміється дітьми і дає змогу визначити моральні якості кожної дійової особи. Це полегшує правильну оцінку дітьми моральної цінності вчинку і дає змогу самостійно зробити висновки щодо правил культурної поведінки. Так, вивчаючи правила

поведінки в гостях, можна інсценізувати казку "Лисичка та журавель", проілюструвати її прислів'ями, наприклад:

Вміла готувати, та не вміла подавати.

На язиці медок, а на думку льодок.

Словом, як листом, стеле, а ділом, як голками коле.

Бувало й таке, що дитина починала казати неправду, хитрувати, тоді батьки зверталися до українських казок. У казці "Лисичка-сестричка" головна героїня вдається до хитрощів. Skorиставшись гостинністю хазяїв хати, де вона ночувала, лисичка їх обдурює. З'їдає свою курочку, а господарям каже, що то мабуть качки її "єдину радість" затоптали. Тому хазяї змушені віддати лисичці качку. Але руда на досягнутому не зупиняється: "за качку – гусочку, за гусочку — ягнятко, а за ягнятко – невістку". В результаті своєї жадібності вона отримує собаку, який її і покарав.

У казці "Сірко" хазяїн виганяє з дому собаку, бо він був дуже старий. У лісі Сірко зустрічає вовка, який допомагає собаці повернутися до дому. А згодом Сірко віддячує своєму помічнику за повернення — запрошує вовка до себе і пригощає його. Таким чином, ця казка виховує доброзичливість: якщо тобі допомогли, той й ти допоможи тій людині, якщо вона потребує допомоги.

Казка "Цап та баран" допомагає дитині бути більш кмітливою і винахідливою. В цій казці цап та баран потрапляють до вовків.

Аби їх не з'їли, вони обдурюють вовків ("– А подай лишень, баране, оту вовчу голову! Та не цю, а подай більшу!"). Врешті решт вовки лякаються та й тікають самі.

Український народ належить до найпісенніших народів світу. У скарбниці його культурних надбань чільне місце займає пісня, яка відображає визначні історичні події, героїчну боротьбу проти соціального і національного гноблення, розкриває глибину ліричної душі людини, її здоровий гумор, передає впевненість і надію на краще майбутнє.

Українські народні пісні характеризуються внутрішнім багатством змісту. Відтворюючи життя народу, народна пісенність України відзначається правдивістю та реалістичністю відображення дійсності, людських переживань і почуттів.

До складу обрядових пісень входять:

- зимові (колядки, щедрівки);
- весняні (веснянки, гаївки);
- літні (купальські, петрівочні, жнивварські) пісні.

Веснянки та гаївки – це найдавніші містерії весняного пробудження, коли вся природа сповнюється новими животворними силами, щебетом пташок, запашним цвітом, радістю життя.

Найбільш відомий весняний хоровод "Кривий танець", який водили біля церкви, на луці або вели через усе село, приєднуючи по дорозі до себе все нових дівчат. При цьому співали:

Ми кривого танцю йдемо.

Кінця йому не знайдемо,

Треба його вести,

Як віночок плести...

"Кривий танець" – це символ пробудження життєвої енергії, цим танком дівчата вітали весну і запрошували її швидше вступати в свої права.

Гаївки дуже щедро ілюструють дохристиянські магичні культури, ворожіння, любовні чарування. В них розкривається життя народу, його ставлення до всіх життєвих ситуацій. У гаївках багато гумору, жартів, особливо в переспівах дівчат та хлопців. Найбільше кпинів діставалося парубоцькій красі, котра в "болоті випрана, на дощі сушена, під лаву шпурнена".

Веснянки та гаївки виховують у дітей інтерес до культурної спадщини українського народу, любов до української пісні, слова, до живої природи. Все це складає основу морального виховання.

Колядують та щедрують взимку. Увечері перед Різдвом, коли на небі загоралася перша зірка, кожна родина сідала до святої вечері, а веселі гурти колядників із осяйною зіркою чи вертепом у руках вирушали від хати до хати, сповіщаючи радісну новину. Діва Марія породила сина!..

Добрий вечір тобі, пане господарю!

Приспів(після кожного рядка):

Радуйся!

Ой радуйся, земле, –

Син Божий народився!

Застеляйте столи та все килимами.

Та кладіть калачі з ярої пшениці.

Бо прийдуть до тебе три празники в гості:

А що перший празник – Рождество Христове,

А що другий празник — святого Василя,

А що третій празник – святе Водохрещя.

Між колядників були переодягнуті Пастушки, Ангели, цар Ірод, а також славний і відважний Запорізький Козак. У кожній оселі вони показували виставу про народження Ісуса Христа, про те, як злий цар Ірод хотів звести зі світу маленького Ісуса.

На Щедрий вечір хлопці та дівчата знову ходили від хати до хати, бажаючи господарям щедрого вечора і доброго здоров'я на весь рік. На Різдво вони були колядниками, а на Щедрий вечір – щедрівниками.

Щедрик, щедрик, щедрівочка,

Прилетіла ластівочка.

Стала собі щебетати,

Господаря викликати.

– Вийди, вийди, господарю,

Подивися на кошару.

Там овечки покотились,

А баранці народились.

А ягнички-клаповушкі,
Скачуть собі кругом грушки.
А баранці-круторіжки,
Скачуть собі край доріжки.

Щедрівки – це магичні пісні, за допомогою яких намагалися накликати гарний врожай, добробут, багатство. Вони відбили в собі древні вірування і поклоніння наших предків небесним світилам:

Ясен місяць – пан господар,
Красне сонце – жона його,
Дрібні зірки – то їх діти.

Отже, традиційні різдвяно-новорічні обряди й колядки та щедрівки, що їх супроводжують, - це справжня духовна скарбниця нашого народу, яку потрібно глибоко пізнавати. Вони покликані розвивати у дітей інтерес та повагу до традицій українського народу, виховувати чуйних та гідних громадян України.

Обрядові пісні виконувались не лише взимку та навесні, а ще й влітку. Серед циклу літніх обрядових пісень найвідомішими є купальські та жнивні.

Купальські пісні виконуються на святі Івана Купала, що зв'язане із прославленням життєдайних сил природи, її найсильніших стихій – сонця (вогню) і води.

На Івана Купала дівчата ворожили. Одним з видів ворожіння було пускання на воду: в який бік попливе – звідти слід чекати судженого. При цьому співали:

Ой пуцу віночок
На биструю воду,
На щастя, на долю,
На милого вроду.

Купальські пісні мало змінилися протягом століть, а тому й сьогодні відлунюють гомоном минувшини наших предків. Вони ніжні, мелодійні, їх навіть можна ототожнити з піснями про кохання. Вони вчать дітей поважати

традиції минулого, бути гідними, відповідальними перед своєю Батьківщиною.

Наші предки здавна були хліборобами. Тому. Пора збирання врожаю була найвідповідальнішою у їхньому житті. Для пісень, що виконувались під час жнив, найхарактернішою рисою є прямий зв'язок їх з працею хлібороба. У цих піснях звучить похвала ниві, врожаю, сонцю, господарям, жінцям, дарма що доводилось часто важко працювати і збирати хліб на чужому полі. Жнивні пісні оспівували жінців, що "золотими серпами" вижали всю ниву і наклали копчик, "скільки на небі зірочок".

Всі обрядові пісні виховують у дітей інтерес до культурної спадщини свого народу, любов до української пісні і слова, природи, повагу до традицій та обрядів минулого. Все це складає основу морального виховання молодших школярів.

З перших днів народження дитина ознайомиться з піснею – колисковою. Монотонна колискова пісня своїм простим ритмом заспокоює дитину, що має безсумнівне значення для фізичного розвитку, почуттів, вражень. Це вело до сприйняття людського голосу як сигналу спілкування, до розуміння рідної мови в ранньому віці.

Саме тому в колискових вживаються лагідні, пестливі слова: "котику", "коточку", "кіт-воркіт" та інші.

Коточок, не йди рано в садочок,
Не полохай галочок.
Нехай галки літають,
Руту-м'яту щіпають
Та віночки сплітають –
Та з руточки, та з м'яточки,
З червоного маку.
Та дитині на головку.
Ой ну, ну, коточок,
Не йди рано в лісочок,

Не полохай галочок.
Нехай галки вінки в'ють
З хрещатого барвінку
Та Маринці на квітку.
Однак квітка сонлива,
А другая дрімлива,
А третя щаслива,
Та щоб спала дитина.

Через колискові пісні дитина оволодіває первинним мовним словником, без якого пізнання навколишнього світу, розвиток мислення не можливі.

Вони вчать любити рідну землю, батьків і працю, захищати правду, поважати старших.

Найбільшу частину побутових пісень становлять пісню про кохання. В них оспівується багатогранність людського життя, розкривається світ людських переживань і стосунків.

Пісні про кохання відбивали високі моральні якості молоді: щирість, довір'я, взаємоповагу, радість кохання, гіркоту вимушеної розлуки, тугу за коханою чи коханим, зраду – ось основні мотиви, якими пройняті ці пісні. Головні герої цих пісень – дівчина і юнак. Дівчина у таких піснях порівнюється з горлицею, а хлопець – з орлом. Наприклад, у дівчиноньки "біле личко, чорні брови", вона козаченьку "вишила сорочку", "серденьком назвала". Відданим у коханні виступає і юнак, що називає дівчину лагідними та ніжними словами: "моє серденько", "рибонько", "дорогий кришталю", "моє золото". Вони мріють про щасливе подружнє життя. Але воно не завжди складається так, як гадалося. Великим горем для молодої дружини була розлука з любимим чоловіком, який змушений був виїжджати у військові походи:

Ой здається не журюся, в тугу не вдаюся,
А як вийду за ворота, від вітру валюся.

("Болить моя головонька").

Тяжко пережити і зраду коханого:

А я, бідна, гірко плачу –

Зрадив мене милий.

("Ой не світи, мій місяченьку").

А ще тяжче пережити розлуку з коханим, який поїхав на заробітки і невідомо, коли повернеться:

Нема мого миленького,

Плачуть карі очки!

("В кінці греблі шумлять верби").

До українського народного мистецтва належать:

– вишивка;

– ткацтво;

– писанкарство.

Розглянемо ці види.

Ткацтво – один з найдавніших і найважливіших елементів національної культури українського народу. Прядінням і ткацтвом споконвіку жінки, дівчата і підлітки. Ткацький верстат був у кожній селянській оселі. Упродовж століть вважалося, що жінка зобов'язана вміти виконувати ткацькі роботи, інакше вона не вважалася повноцінним членом громади. Ткацтво виховувало зосередженість на справі, уважність, повагу і любов до традицій свого народу, повагу до української історії.

Аналіз сучасного стану художніх промислів свідчить, що традиції ткання краще засвоюються при надомній формі праці, яка базується на спадковості родинного досвіду.

Вишивка – один з давніх і найбільш розповсюджених видів народного декоративно-прикладного мистецтва. Вона виникла дуже давно і передавалась з покоління в покоління. Але і в наш час це найбільш розповсюджений вид українського народного мистецтва з вище зазначених і, як і раніше, зараз також вишивають рушники. Рушник передавали як оберіг з

роду в рід, із покоління в покоління. Без нього не обходиться жодне сімейне свято. Найбільше обрядових сюжетів, пов'язаних з рушниками, збереглося у весільному церемоніалі. Рушники подавали і брали на сватанні, ним пов'язували молодих на заручинах, на рушничок ставали, коли брали шлюб, одружувались.

Важко уявити і сучасну, і колишню хату в Україні без рушників. "Дім без рушників, як сім'я без дітей", – говорить народне прислів'я. Їх вишивають для прикрашення оселі, для домашнього затишку, просто так для душі.

І не випадково рушники вішають над вікнами і дверима, на покуті — це обереги від усього злого, що може зайти в дім. Саме тому цей вид українського народного мистецтва виховує любов до рідного краю, адже техніка вишивання різниться в залежності від території її виготовлення. Також виховується любов до мистецтва, до Вітчизни, свого народу, його культурної спадщини.

Традиція розмальовувати навесні яйця у слов'янських народів сягає епохи язичества. Писанки у слов'ян були пов'язані з комплексом весняної обрядовості. Назва "писанки" походить від слова "писати", в розумінні "прикрашати орнаментом". Писанки розписували переважно жінки та дівчата, дуже рідко – хлопці і чоловіки.

Так, наші пращури вірили, що писанка має магічну силу. А старі люди і сьогодні вважають писанку особливою святістю, яка приносить добро, щастя, достаток, захищає людину від усього злого.

Розмальовуючи писанки, діти дістають уявлення про народну символіку, традиції розписування писанок як оберегу, виховується інтерес до декоративно-прикладного мистецтва України, зосередженість, бажання вкласти частину своєї праці в українські традиції.

Ігри та забави становлять чималий розділ народної педагогіки. За допомогою народних ігор діти опановують перші елементи грамотності, вивчаючи напам'ять вірші, скоромовки, лічилки.

Обрядові та звичаєві ігри передають характерні події з життя українського народу: початок жнив, косовицю, великодні та купальські ігри, калиту, веснянки. Наприклад, гра "Розлилися води" уславлює весну. Під час проведення цієї гри, діти стають у коло, водять хоровод та співають пісню:

Розлилися води на три броди

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.

Ку-ку (4 рази).

Що в першому броді зозуленька кує.

Характерною особливістю народних ігор є навчальний зміст, який подається в ігровій формі. Мати бавить немовля, перебирає його пальчики, приказуючи:

Печу, печу хлібчик

Дітям на обідчик.

– Цьому дам, цьому дам,

Цьому дам і цьому дам...

А цьому не дам, бо цей буцман,

Він дров не носив,

Він діжі не місив,

Він печі не топив,

Діток гулять не водив

– Справжній лежань.

То я цьому не дам.

Змістом цієї гри забавлянки мати вчила дитину бути працьовитою, не лінуватись.

Народні ігри образні, в кожній з них відбивається якась подія або випадок, близький за своїм змістом дитині. Вони вчать шанувати традиції минулого, поважати батьків, бути чесними та гідними громадянами своєї держави.

Іграшки кожного народу мають свої педагогічні, художні і технічні традиції. В Україні вони характеризуються інтернаціональністю, оскільки наша держава досить різноманітна за етнографічним складом. Оригінальність і неповторність народної іграшки визначається також її національною своєрідністю вираження культури і побуту народу, що символізує її звичаєво-традиційні ознаки.

Народна іграшка народжувалась у зв'язку з природною потребою дитини пізнавати світ, творчо і самостійно його осмислити. Отже, наслідування дорослих в їхній трудовій і побутовій діяльності, звичаєво-обрядових дійствах є основним змістом іграшки.

Українська народна іграшка несе дітям доступні знання про працю, відпочинок людей у давнину, їхній побут, мистецтво, життя загалом. Народна іграшка в дитячих руках є тією ниточкою, яка з'єднує людину з історією її Батьківщини.

Зараз іграшка при всій своїй різноманітності і багатофункціональності залишається важливим засобом виховання дітей. Саме через спрощення іграшки-знаки дитина пізнає світ, навчається мислити узагальненими поняттями і яскравими образами. Вихователь спрямовує свою роботу на те, щоб навчити дітей поважати творців народної іграшки, виховувати інтерес до них.

Висновки

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури з теми дослідження, ми визначили:

1. сутність поняття "моральне виховання", структуру морального виховання, розкрили значення понять "моральна культура" та "моральні норми", визначили особливості формування моральної культури та моральних норм у початковій школі, виявили критерії моральної вихованості молодших школярів;

2. сутність понять "народна педагогіка" та "етнопедагогіка", "народні традиції" та "обряди", визначили, якими бувають обряди, виділили засоби народної педагогіки, класифікацію українських народних пісень і, взагалі, українського фольклору, виділили, що належить до народних промыслів і ремесел, які державні символи України і народні символи існують, з'ясували, що українські народні традиції та обряди посідають почесне місце в історії українського народу і тісно пов'язані з моральним вихованням;

3. доцільність використання українських народних традицій та обрядовості у моральному вихованні молодших школярів;

4. сучасні підручники та методичні посібники не достатньо приділяють уваги використанню досвіду українських народних традицій та обрядів на засадах народної педагогіки;

5. формування морального виховання у початковій школі на засадах народних традицій та обрядів здійснюється не тільки у навчально-виховній роботі в школі, але й у повсякденному житті; в цьому допомагає використання українських народних свят, усних журналів, заочних подорожей, проведення систематичних бесід, прогулянок, екскурсій, вечорів питань та відповідей, які при щеплюють молодшим школярам любов до українських народних традицій.

Список використаних джерел

1. Аристотель. Большая этика. — Соч. в 4 т. — М., 1976-1984.— Т.4.
2. Бех И. Д. Критерии нравственной воспитанности младших школьников (Книга для учителя). — К.: Радянська школа, 1989.
3. Богданова О. С. і Петрова В. І. Методика виховної роботи в початкових класах. - М. , 1975.
4. Богуш А. М. Смовська О. І. Етичні бесіди в 1-3 класах. - К., 1981.
5. Г. Сухорукова. Коріння - у сім'ї. // Дошкільне виховання. -1985р.
6. Гегель Г. Эстетика. — П. С. С. В 4 т. — М., 1968.— 1973.
7. Гончаренко Н. С. До питання формування в підлітків моральних якостей // Таврійський вісник освіти. - 2004. № 1(5). - С139.
8. Горєєва В. М. Виховання культури поведінки школярів. - К., 1983.
9. Гризоголазова Т. Н. Формування морального досвіду молодших школярів засобами музичної казки. Дис. канд. пед наук. — К., АІШ України, 1994. - 133с.
10. Гуманізація навчально-виховного процесу: Збірник наукових праць. Випуск XVIII. / За загальною редакцією професора В. І. Сипченка-Слов'янськ: Видавничий центр СДПІ, 2002. - 169с.
11. Збандуто С. Ф. Педагогіка. - К. , 1965.
12. Литвиненко С. О. Виховання гуманних понять молодших школярів засобами української народної казки: Дис... пед наук. — Одеса, 1994. — 183 с
13. Петрикова Т. И. Ценностный потенциал базового образования в духовно-нравственной воспитании учащихся: Монография . - М. : ОІМКЦ 2000.
14. Русова С. Ф. Вибрані твори. — К.: Освіта, 1996.
15. Руссо Ж.-Ж. Письма о морали. Педагогические сочинения. — В 2 т. —Т. 2. -М., 1981.
16. Столяренко О. Народознавство: формування у школярів ціннісного ставлення до людини // Воспитание школьников. - 2001. №8. С. 14-19.
17. Сухомлинський В. А. Вибрані твори. — В 5 т. — Т. 3. — К.: Радянська

школа, 1980.

18. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. - К. , 1978.
19. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. - К. , 1971.
20. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 2. - К, "Рад. школа". 1976.
21. Тюріна Т. Шляхи духовного формування особистості. - Львів: Сполом, 2005. - 106с.
22. Українські народні казки. — К.: «Спалах» ЛТД, 1993. — 109 с.
23. Українські народні казки. — К.: Ірпінь, 1996. — 656 с: іл.
24. Ушинський К. Д. Про народність в суспільному вихованні. Твори в 11 т.— Т. 2. - М.-Л., 1948.
25. Фіцула М. І. Педагогіка. - К. , 2001.
26. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. - К. : Либідь, 2002.